

MULTÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR PATAI JÓZSEF * XXVIII. ÉVFOLYAM, 1938 JANUÁR

DR HALASI EMIL: A JUBILÁLÓ HAMMEIRI

Bizarr egyéniség. Amint szemben ülök vele, s elnézem markáns, éles vonásait, a széles, domború homlokot, a merész ívelésű orrot, mely büszkén trónol az energikus metszésű ajkak felett, amint elfogom két meleg, fürkésző, acélkék szeme pillantását, amint megpróbálok választ adni magamnak a kérdésre, ki ez az ember, mit tett, honnan jött, merre visz az útja, anynyiféle válasz tolul egyszerre agyamba, hogy nehezemre esik a fonalat megtalálni, mely megkönnyítse a kiigazodást.

Megírta a legnépszerűbb modern héber könyvet, megteremtette az első eredeti héber színházat, járatlan utat tört a héber lírában, kiadta, szerkesztette a máig is egyetlen, igazán független héber kritikai folyóiratot, riportert, publicistát, dalköltőt, szónokot, nyelvészt, nyelvújítót, nyelvfilozófust. A Héber Egyetem professzorai együtt ünnepelték a minap és hallgatták fejtegetéseit a „képzeletről és valóságról a művészetben“. A Magyar Tudományos Akadémia elismerését fejezte ki neki a magyar irodalom szolgálatáért. A Bialik-díj nyertese, műfordító, drámaíró, humorista, elbeszélő. Sokrétű, sokoldalú, mint az „ezerarcú“ lélek, úgy fonódnak, szövődnek benne egymásba a szálak, mint az élet tarka, sokszínű szőnyegében.

Negyedszázad alatt futotta be ezt a szédületes utat az ódávidházi parasztháztól a héber irodalom csillogó Pantheonjának díszterméig. Ezerkilencszáz-tizenkettőben jelenteti meg első hébernyelvű verseskönyvét a Magyar Cionista Szövetség, azóta kaleidoszkópszerű változatossággal vetítődnek egy sajátos élet fanyar, nyugtalanító képei az emlékezés vásznára:

Harc, háború, viaskodás a kezdet. Világégés forogtaga ragadja magával az asszimiláció és a bigottság közt vergődő magyar zsidóság e fiatal, zsenge csemetjét, ki a héber irodalom őserg szikomórusán akarja terebélyes ággá növeszteni magát. Sebesülés, fogság, a kálvária minden állomásán vesztegel ez a szúrónézésű, szögletes arcú, szikár zászlós, s megdöbbenő mélységű, felrázó, átlényegült, valóvá vált írásokat hoz magával lelke mélyén a pokol torkából. A harc keresztelte, s ez a fátuma azóta. Minden erőpróbában résztvesz, s erők próbája létesül nyomban, ahol ő van.

Mer. Hívón, átszellemülve, mint a gyermek, ki érzi, látja az igazságot és fittyet hány minden megaluvásnak. Kifacsarja az igazat, a maga igazát a dolgokból és rákényszeríti azt, kérve, követelve, alázatosan, fenyegetőzve. Lobogva ég benne valami az örök tűzből, ez hatja át, fűti, teszi képessé a küzdelemre.

Lát. Sasszemmel figyel a történőket, a történeteket. Összefüggéseket hámoz ki, tesz hozzáférhetővé, melyekről sose álmodtunk.

Prófétai. Egykori látók zúditották így szavuk hömpölygő áradatát nyugovás után áhítózó, renyhe fajukra. Ostoroz minden romlottságot, minden elmaradást, minden kijátszó, áltató okoskodást, minden bárgyún elpityergetett csömörülő megalégedettséget. „Hajrá útban a Jobb felé“ áll két évtizede itt a porondon prosperitások dacos, magabízó önhittsége, válságok vajudó alakulása közben.

Érez. Keresztülzuhogott nagy szívének tárt zsilipjén minden szenvedésünk, kínzottságunk, fájdalomunk genyes folyama. Ahogy ellenszegül kifelé a tömegnek, mely nevelni akarja, oly közel áll hozzá minden tunya, galuttól fertőzött, hunyáskodó senki, fajtájának fia, szíve vére.

A magyar irodalom követe. Lövészárkokban zúgó srappellek sivítása közben viaskodott Madách nehézkes nyelvével, csodálatosan ültette át lefordíthatatlan, drága Adyjának cizellált, ízes szavait újjáéledt földön feltámadt nyelvre. Petőfi, Arany, Berzsenyi, Kiss, Karinthy, Molnár az ő tehetségének bő csatornáján ömlöttek át a Biblia nyelvének tengerébe. Oh, nemcsak nagykövete, de igenis *napszámosa*, alázatos, hű szolgája, előharcosa, útépitője, egyengetője a magyar szellemi értékeknek. Villogó kardját, csillogó szellemi fegyverzetét örömteljes, áldozatkész természetességgel állította mindenkor szülőhazája szolgálatába.

„Így jár az ember, aki valaki.“ Mintha róla mintázódott volna költőbarátjának örök szava. Így járt negyedszázad szakadatlan küzdelme, folyton megújuló harca után, mert ember és mert valaki.

Mert nem adta magát „tömeg-Má-nak“, mert pásztora volt újakra készülőknek, óvó védője hival-

Menóra a kolónián űrködő fényszóró mellett

Sómer-őrszem egy galileai kolónia határán

Zsidó csendőrőrszem a Jordánon

Megfigyelő a narancsosban

A Palesztina Naptár legújabb felvételei

Bolmányi Ferenc: Colosseum

Bolmányi Ferenc: Fényváros

Avigdor Hamméiri legújabb arcképe

AVIGDOR HAMMÉIRI: ISTEN SZEMÉVEL

*Ha szemeiddel így látsz minket:
Vagyunk kínban vergődő emberférgék, —
Add nékem, Isten, szemedet egy percre,
Hogy én is nézzek
Korok, jövődök csúcsa magosáról.*

*Kis féreg Jákob, hadd lássam egyszer
A Holnapon s Holnaputánon át.
Hadd láthassam a fenkölt örültséget,
Mint Ég sugarát,
Vér s undor nélkül, fájó könnyek nélkül.*

*Hadd lássam lelkünk tisztán, ahogy vágytuk,
Ahogy teremtés ujjongásban áhít,
Legyen a vérünk hajnal bibora,
Mely rávilágít
Arcunkra örök kezdet dicsfényével.*

*Legyen előttem e zsongás mint Előttem,
Örök vajudás édes dallama,
S legyen országunk, e sivatagos föld itt,
Fejemen korona,
Kirakva lelkekkel, mint csillagokkal.*

*Legyen szent a gyötrődés s a harc körtánc,
Zsidó lelkek szent lakodalmi tánca, —
Add nékem, Isten, percre, boldogságod,
Hogy ontsak lázba'
Isteni ujjongást emberre, népre.*

(Patai József ford.)

kodóktól legyűrteknek, szájaskodóktól eltaposottaknak. Mert hetykén állta dühösködők viharát, mert visszaverte a rossznak, károsnak, hamisnak meg-megújuló, fel-feltápáskodó úntalan nekirugaszkodását. Óh, nem rózsák szirmával, mérges hogáncsok szűrő tövisével volt telehintve az út, melyre lépett, mégis vállalta, viselte sorsát, mert ember, mert valaki, mert zsidó.

Így áll ma előttünk élete delén, delelőjén.

A híd, mely biztos ívvel áthajlik a multba, délceg kanyarulattal a jövőbe. A híd, mely tegnap álma, holnap akarása, mely tengert, tengereket átfogva tegnapiaknak viszi innen ma éltető üdvét, mely az ittenieket bátorítja, erősíti tegnap hitével, bizalmával.

A magyar zsidóság egyik legnagyobb élő fia, zsidó fia ünnepel.

És külön ünnepe ez a Mult és Jövőnek, amelyből kiindult és amelyet Hamméiri „Alma Mater“-nek nevezett el, a magyar zsidó szellemi élet Alma Materének.

Hamméiri összegyűjtött művei, melyeknek tervezetében három monográfia-kötet is szerepel: Kiss József, Makai Emil, Patai József, a jubileum alkalmából egymás után fognak napvilágot látni Jeruzsálemben és a Mult és Jövő olvasói bizonyára örömmel fogják várni és fogadni a nagy költő munkáit.

Telaviv, 1938 január.

Keleti zsidónő Jeruzsálemben

AVIGDOR HAMMÉIRI: A FOLDOZÓ

Orvos barátom, több mint kétévi készülődés után végre meghívott, hogy látogassam meg a klinikáján. Mielőtt még bevezetett volna a belső helyiségekbe, becsület-szavamat vette, hogy soha senkinek el nem árulom, amit látni fogok. Úgy éreztem magam ebben a percben, mintha magamnak kellene az operációs asztalra feküdnöm.

Késő délután volt. A klinika szülönők otthona volt, elmentünk az ágyak mellett, melyekben a szülönők feküdtek, utána megmutatta nekem barátom a kicsiny ágyakat, melyekben a csecsemők szunnyadtak, furcsa és megfoghatatlan látvány volt ez: kicsi kis ágyak sora és benne a fehér-piros ember-rügyek, egynaposak, kétnaposak és idősebbek. A kései délutáni nap, mely már nem áradhatott be a maga teljességében, hanem csak meglágyulva és mintegy kettétörve, menyeei, legendás fénykört vont a csecsemők fölé. Nem hús és vérből valók ezek, hanem valami közeli planéta virágai, az Édenkert gyümölcsei, csak éppen hogy már leváltak róluk kicsinyke szárnyaik és világító lomböltözetük... Megálltak a gondolataim és éreztem, hogy csak mi felnőttek nem halljuk a hangjukat, de ők beszélgetnek egymás között, mint ahogy a virágok is beszélgetnek egyik a másikkal, meg a csillagok is megszólítják egymást, ha találkoznak a pályájukon és a hangyák is mesélnek egymásnak. Ime, az egyik csecsemő most mosolyog... hogyan is mosolyog valami, vagy valaki ok nélkül? Ki tudja, mi világított bele piciny agyába! „Nevetséges és kellemes“. A Kerubok világa ez, mellyel nincs semmi öszeköttetésünk...

Orvos barátom ébreszt fel szemlélődésemből:

— Ide figyelj! Most már magunk vagyunk a klinikán... Mindenki elment. Az ügyeletes nővért is, aki ebben a teremben dolgozik, elküldtem egy félórára. Gyere!

Bementünk a beteg anyák szobájába. Közeledtünk az egyik anyához. Már haldokolt. Az orvos titokban egy jelet adott nekem. Aztán megszólalt:

— Maradj itt. Azonnal jövök.

Kiment és alig egy perc múlva visszatért egy szép, egészséges csecsemővel a karján. Odafektette a haldokló anya mellé. És mintha az asszonyba visszatért volna eszmélete, kinyújtotta a kezét és az orvos odavezette ezt a kezét a csecsemőhöz, simogató mozdulattal. Az anyai ösztön legalább is még ébren volt az asszonyban. Az orvos fölé hajolt:

— Holnap már jobban leszel... És holnapután talán már meg is szoptathatod a kölyködet... értetted?

A haldokló arcán mosoly árnyéka jelent meg. Lassan kinyújtotta tenyerét. Az orvos megértette. És kezét a haldokló tenyerébe tette. Az asszony felé fordította két homályosuló szemét, földöntúli fény villant fel a szemeiben, fény, amely nem hasonlított a fényekhez, amik mindennapi életünkben körülöttünk égnek. „Mint a szaffir fehérségének alkotása, mint az ég valóságának tisztasága.“ Soha meg nem értettem eddig ennek a bibliai mondásnak a lényegét... Az orvos újra föléhajolt, megsimogatta a tenyerét és odasúgta neki:

— Most pedig szundikálj egy kicsit, pihenj nyugalomban... úgy.

Kivonta a kezét a kezéből, lassan, lassan, óvatosan. Pár percig álltunk csak ott, s az asszony — elaludt...

— Szép halál... — súgta nekem az orvos, vagy inkább magának mondta, mint nekem, mintha vigasztalna magát.

Én megrendülten álltam a halál fenségének félelmesége előtt.

Az orvos elvette a gyermeket a halott anya mellől. In-

tett nekem, hogy kövessem. A csecsemők szobájába mentünk. Ott lefektette az apróságot, ráveregetett gyöngéd, egészséges kis testére és azt mondta neki:

— Most pedig kapsz egy egészséges és szép anyukát, kicsikém!

Elsápadtam. Ha ez az ember most valóban...?

Ő odament az ajtóhoz és gondosan bezárta. Úgy látzott, mintha az előbb elfelejtette volna ezt. Majd megint a szép csecsemőhöz közeledett, levette kicsiny karjáról az odakötött megkülönböztető jelet és intett nekem, hogy menjek vele egy másik terembe, a beteg csecsemők szobájába. Megálltunk egy kicsiny ágy mellett. Az orvos megvizsgálta a gyereket:

— Halott...

Levette a karjáról a jelzőszalagot és ráerősítette a másik szalagot, az egészséges gyermekét, a csuklójára. Azután visszamentünk az előbbi szobába. Itt odakötötte a halott gyermek jelszalagját a szép, egészséges csecsemő karjára.

— És most mondd meg nekem, hogy mi jogom lenne megengedni, hogy egy ilyen gyönyörű gyermek elárvuljon? És most látni fogod, barátom, az anyát, akit „erkölcsi kötelességem“ lett volna a „lelkiismeretem parancsa“ szerint megfosztani egy ilyen gyönyörű fiúcskától, mint ez! — így beszélt és közben karjára emelte a rózsaszínű gyermeket és átmentünk az egészséges anyák termébe. Ott odalépett az egyikhez közülük, aki kinyújtotta forró karjait, mihelyt az orvos az ágy felé közeledett.

— Az ápolónő elment pár percre — mondta neki az orvos, — egyszer én is elvégezhetem ezt a jó cselekedetet, úgy-e, kedvesem, vagy nem?

— Köszönöm, doktor úr, köszönöm! És mi van a lázzal?

Észrevettem, hogy az orvos elsápad. De nem olyan ember ő, akit ki lehetne hozni az egyensúlyából.

Hadasszah-nővér az ambulatóriumban

— Láz? Micsoda láz? Ez csak meleg lehellet volt és nem láz. Láthatod, hogy egészséges ő, mint a vadalma! Ez a kölyök hetven évig fogja még keseríteni az életedet, kedvesem, ha csak elélsz addig!

Az anya elnyelte forró testével a csecsemőt. Kimentünk az ambulatóriumba. Hirtelen kopogtak a külső ajtón. Az orvos sietve kinyitott. Az ápolónővér volt.

— Idehallgass, Ráchel, újra szamárságot cselekedtél. Hányszor mondtam neked, hogy semelyik anyának ne mesélj a gyereke állapotáról, ha az rossz az első napokban. Tudod-e, hogy miattad nem tudott az a szegény anya békében meghalni? Még szerencse, hogy mi azt hazudtuk neki, hogy a csecsemő láza leszállt...

— Meghalt...? De hiszen ő...! Melyik...?!

— Persze, hogy meghalt. Hiszen tudtuk, hogy nem éri meg az estét.

Az ápolónő csodálkozása nőtt. Kétkedve:

— Hogy lehet ez? hiszen az ő gyereke... úgy rémlik nekem...

— „Úgy rémlik, úgy rémlik“, te újra csak tévedsz, Ráchel. De hát ne szégyenkezz ezért, kedvesem, majd ezernyolcszáz gyerek után, mint jómagam, már te sem fogsz soha tévedni... menj csak és nézd meg: elment szegény az anyja után, de talán így a legjobb neki, jobb, mintha árván maradt volna. Nem?

A nővér még csak nem is próbálta mentegezni a „tévedését“.

II.

Mentünk hazafelé. Hallgattunk mindketten.

— Tudod-e — kezdte az orvos — az a szerencse, hogy nincs olyan anya a világon, aki megismerné a csecsemőjét már az első napokban. Vagy csak nem gondolod, hogy az anya szereti a gyermekét, azért, mert ő szülte őt?

— De igen — mondtam — vagy miért? — kérdeztem lélegzetvisszafojtva.

— Mert tudja, hogy ő szülte! Próbáld csak meg, mutasd meg neki a saját gyermekét és mondd rá, hogy egy idegen gyermek — és meglátod, hogy semmiféle „benső hang“ nem vonzza őt a csecsemőhöz...

— Ez rettenetes! — kiáltottam.

— Ez csodálatos! — felelte és még mielőtt kitörhettem volna, megállt és mintegy odavetőleg megkérdezte:

— Mondd csak, kérlek, érdemes-e az embernek áldozatot hozni valami mindennapi igazságért, azért például, hogy kétszer kettő, az négy, vagy hogy ez a virágzó dolog itt egy fa és nem egy kődarab?

Igazat adtam neki, hogy nem érdemes. Hogy csak akkor drága az igazság, ha valami hasznot hoz a társadalomnak, nemcsak nekünk. „A talmud bölcsői mondták, hogy a béke egyengetéséért még hazudni is megengedett dolog...“ Ha az igazság csakis az egyénnek hoz hasznot, akkor nem érdemes ragaszkodni hozzá és áldozatokat hozni miatta. És különösen nem, ha ártó az igazság...

— Magyarázatul — mondta az orvos, — ha meg tudom menteni embertársamat a haláltól, vagy kínoktól, szenvedésektől, azzal, hogy azt hazudom neki hogy ez a fa mégis csak kő, akkor nemcsak, hogy szabad nekem ezt megtennem, hanem kötelességem! Nem?

Ismét igazat adtam neki. Ő folytatta:

— Egy ember, aki nem hisz a kóser es trefli hagyományában, megetetheti-e vallásos barátját tréfli hússal? Ha amaz nem tud róla? Vagy megitathatja-e a hithű moslemet borral, valamely más ital formájában, mert nem hisz abban, hogy a bor ivása ártana ezen vagy a másik világon?!

Megmagyaráztam neki, hogy ez nem áll! Hogy ez tilos, szigorúan. Semmiképpen sem szabad embertársunkat rá-

vinni olyan cselekedetre tudtán kívül, melyet, ha tudná, hogy mit cselekedett, elvetne és ártalmasnak tartana, ezen vagy a másik világon... Egyszerűen: nem szabad ilyesmit tennünk!

— Szabad! Ezzel a szóval megoldottál mindent. Ez a szerencsétlenség a mi erkölcsi világunkban: a „szabad“, meg a „nem szabad“... Legtöbb filozófus, könyvtárbirod, elvont teóriákra építi fel a világát, vagy a mások tapasztalataira támaszkodva, sohasem a sajátmagukéra. Érdemes lenne megnézni, mit tenne ugyanaz az erkölcsi filozófus, ha egy zsidó orvos következő kérdést tenné föl neki: szabad-e ennek a vallásos zsidónak disznósírt adni, hogy megmentjük a kórjától? Vagy előbb engedélyt kell erre kérni a betegtől? Vagy inkább hagyjuk meghalni őt ideje előtt, gyermekeit árvákká lenni csakis az ő illúziója miatt? Mikor az orvos szemében nincs a sonka-evésre büntetés a másvilágon?! Ime! Még jó, hogy a vallás nagyjai nem kutatják, hogy a különböző orvosságok a kaszuth törvényei szerint készültek-e. Az életosztón mondja nekik: szabad bűnözni életmentés céljából...

— A lelkiismeretünk a mérvadó...

— Ime! Előbb az „engedély“ és most a „lelkiismeret“. Ez annyi, mint: ha a becses lelkiismereted hallgat, akkor nem törődsz semmivel a világon. Nem? Te úgylát-szik azt hiszed, hogy az összes gyilkosok Raszkolnyikovok, kiknek lelkiismerete nem engedi őket aludni nyugalomban. Mintha Napoleont furdalta volna a lelkiismeret, amikor itt, Jaffa mellett, a török hadifoglyok ezreit dobálta a tengerbe, hogy megszabaduljon az ellátásuk gondjától!

— Hát akkor mi a fontos, ha nem a lelkiismeret?

— Mi a fontos? Csakis egy dolog: a szenvedés! Az élőlények szenvedése, az emberi gyötrelem. Az özvegyké, az árváké, a terhes anyáké! És, én lecsitítom a lelkiismeretemet, nem adok orvosságot a szenvedő gyermeknek, orvosságot, mely a halált hozza neki, lelkiismeretem tiltja, hogy megszabadítsam őt a kínoktól és a gyermek életben marad, de béna és nyomorék, vak és süket, se nem élő, se nem halott hústömeg.

— És a megfosztott anya?

— Kétfajta szenvedés közül én a könnyebbet választom. Nem a halál a legnagyobb szenvedés. A halottnak magának semmiesetre sem. A gondviselés kegyelme, hogy egyetlen ember sem tudja, hogy ő halott... a legnehezebb büntetés nem a halál maga, hanem a halálbüntetés kihirdetése. De még ennél is rosszabb a kínzás, a test kínlódása. Ettől kötelessége az orvosnak megmenteni az embert.

— És a gyakorlatban?...

— Láttad, nem? Ez az én egyetlen boldogságom az életben. Láttad a „megcsalt anyát“ boldogságban? Pedig igen intelligens asszony. Még a gyanu leghalványabb árnya sem borul boldogságára, boldog az egészséges gyermekkel, pedig tudta jól, hogy a gyereke életveszélyes beteg volt, magas lázban.

III.

Vagy egy év múlva, mikor külföldről hazajöttem, nagy változást láttam az orvos barátom jó kedélyében. Szomorúan járt-kelt, nem ivott és nem evett a szokott étvágyával. Sokszor az álom is kerülte. Végül is kibeszélte magát velem:

— Emlékszel... — mondta és a szavak súlyosan gördültek — a dolog mégsem olyan egyszerű. Nem. Tudod: az a bizonyos csecsemő, épp ő hozott rám bonyodal-makat. Öröklött hajban szenved, skrofulózis, a szülei szerencsétlenség miatt. Csak az anya, mondtam neked annak idején, hogy okos és átlagon felüli intelligens asszony, csak ő mutat valami bátorságot, ő nem engedi át magát a

teljes kétségbeesésnek. Ez rettenetes: tökéletesen egészséges család és egy ilyen beteges gyerek... rettenetes. És ez nem az első ilyen esetem. Meg kell bolondulni! Nem bírom elviselni! Fölnevelnek maguknak egy nyomorékot, akit egész életen át ápolhatnak! Milyen irtózatos ez! Nem, nem fogom ezt elviselni!

— De hiszen száz más szülőt boldoggá tettél — próbáltam megnyugtani — a lelkiismereted tiszta...

Összerezcent, mintha kígyómarás érte volna:

— Megint az a „lelkiismeret“! Ha csak a becses egyensúlyunk ép, akkor minden rendben van, nem? Arithmetikus erkölcs: ilyen eset annyi volt, olyan eset meg annyi volt — de a szenvedésben nincs arithmetika! Legfeljebb: geometria... a szenvedés legfeljebb aránylagos: temperamentum és okozó szerint... Legalább az anya... a bele nyugvás jeleit mutatja... magára veszi az ítéletet... szegény. Meg fogok örülni!

Kezdttem aggódni a sorsáért. Egy ember, aki ilyen erkölcsi szenvedést zúditott magára, mert vétett a társadalom legszentebb elfogultsága, az anyaság joga ellen... ez az ember még képes önmagát halálra ítélni...

IV.

Gondolkodtam, mérlegeltem, tépelődtem — és végül elhatároztam, hogy magához az asszonyhoz fogok fordulni és a férjéhez. Előre azonban nem is tudtam, hogy mit akarok tőlük. Talán azt, hogy kicsit enyhítsék, kicsit lazítsák a tragédiát... nevetséges: hogy ők vigasztalják őt?

Fogalmam sem volt, hogy mit akarok, mégis elmentem hozzájuk.

Meglepődve hallottam, amire legkevésbé voltam elkészülve: az anya ismerte az igazságot! Láttá annakidején, hogy az ő gyerekének karján egy anyajegy van, pontosan olyan, mint a saját karján.

— Ime — mondta nekem szomorú mosollyal és könnyökig felhajtotta a ruhaujját. Ott volt az anyajegy: barna kerek folt.

— Pontosán ilyen volt. Csak éppen végtelenül kicsi. Anyajegy, én is örökbe kaptam, s úgylátszik, hogy ezt a „corpus delicti“-t nem vette észre a doktor úr... Hatodik érzéke van neki a betegségekhez, de nem az ilyesfajta dolgokhoz...

És hozzátette:

— Mindenképpen, úgyis kértem volna egy csecsemőt, hogy vigasztalódjam... Épp most mondtam meg az orvosnak, tegnapelőtt volt itt.

V.

Az orvos már egészen más lelkiállapotban fogadott. Mégis izgatottan:

— Abbahagyom. Nem folytatom már. A sors nem tűri az effajta cselekedetet. Beteges gyereket adni egészséges szülőknek! Vagy megölni az anyát és árvává tenni a gyereket... Tilos! Ki parancsol a sorsnak? Én, én nem vagyok hivatva, kiküszöbölni a sors tévedéseit, vagy, ha jobban tetszik, a gyalázatosságait! Talán, talán eljön az idő, amikor mi is alkotók leszünk. De addig, most, csak foltozók vagyunk, csak javítók...

— És így, a lelkiismereted...?

Nem mertem befejezni a mondatomat.

BÁRÓ HATVANY BERTALAN DR.: A ZSIDÓSÁG, MINT AZ ÁZSIAI KULTURKÖR EGY RÉSZÉ

(Felolvasás a P. I. H. szabadegyetemén.)

Az ázsiai emberiség ősi jelképeinek kutatásáról szólva, az én kitűnő mesterem és barátom, felvinczi Takács Zoltán, azt mondja: „Egész Nagy-Ázsiát kell ismernünk, hogy e jelenségek értelmét megfejthessük.“ Mesteremmel együtt én is hadd idézzem mai előadásom kezdetén a nagy japán kulturtörténésznek, Kakuzo Okakurának klasszikus rövidségű mondatát: „Ázsia egy!“

Ázsia egy, s e történelmi egységbe tartozik az idők távlatán keresztül a zsidóság is. Ha megpróbáljuk fajtánk és hitünk kezdeteit nem pusztán a magunk hagyományai és a magunk könyvei alapján vizsgálni, különös eredményekre juthatunk, oly eredményekre, amelyek tán meglepőek, de végül is teljességgel igazolják s az emberi történet sorába tökéletesen beillesztik megszentelt hagyományainkat. Úgy vagyunk ilyenkor a mi szent könyveinkkel, mint az egykori építők a félredobott kővel, amely végül az épület koronája lett. Néhány évtized előtt a bibliakritika nem tudott mást kezdeni a szumir mondákkal, minthogy azok alapján kétségbevonta a mózesi könyvekben elmondottak történelmi voltát. Ha a tudomány mai állása mellett vizsgáljuk a nyugatázsiai őstörténelmet, azt kell látnunk, hogy éppen ellenkezőleg, a zsidó hagyományok szükségszerűen és mozaikszerűen illeszkednek be az ősi Ázsia képébe.

A jeruzsálemi héber egyetem Einstein-matematikai intézete. Wattenberg-alapítvány.

Ázsia egységét mi sem bizonyítja jobban, mint a késői kőkorszak és kezdődő bronzkorszak cserepeinek díszítései. A messze Kína földjén, a Hoang-Ho nagy hajlásában talált cserepek mértani rajzai alig-alig különböznek azoktól a mintáktól, amelyeket a mai Perzsia területén ástak ki az ősi Elam fővárosának, a Bibliából ismert *Susának* romjai alól.

Ne csodálkozzunk azon a tényen, hogy ezek a díszek már ekkor igen gyakran magukban foglalnak bizonyos napszimbolumokat, többek között a négy világtáj felé sugárzó napkorongot. Gondoljuk meg, hogy ez az egyszerű rajz mit jelent: egy kört kell képzelnünk, s a kör belsejében keresztet. Ez a szimbolum több, mint 5000 évvel ezelőtt általános elterjedésnek örvendett, mert az égitestek tisztelete nem egyetlen népre, vagy országra korlátozódott, hanem az egész földrészen el volt terjedve. *Ábrahám* a hagyomány szerint a pusztában először a nap vagy a hold istenítésére gondolt, s ez teljesen beleillik minden ázsiai elgondolásba. Ugyancsak elterjedt dísz a legősibb ábrázolásokon, az úgynevezett *életfa* is. Stilizált fa ez, melynek aljában két élőlény áll jobbról balról. Emberek, démonok, vagy állatok, néha sárkányok. Ha sárkányról beszélünk, valami kígyószerű vagy azzal rokon eklektikus ábrázolásra kell gondolnunk, oly ábrázolásra, amely alkalmas az ősemberben szunnyadozó félelmeket és kozmikus álmokat felidézni. Sem az életfa, sem pedig a sárkány ez őskori ábrázolásai nem állanak nagyon távol azoktól a mélységes jelképektől, amelyekben Mózes első könyve a Teremtés titokzatos folyamatát tudomásunkra hozza. Ha a szent könyvekben a *tudás fájáról*, az első emberpárról és a kígyóról olvasunk, ősi, mélységes és teljes mértékben még ma sem érthető belső lelki igazságokat kell átéreznünk, oly igazságokat, amelyeknek ösztönös tudata nemcsak a zsidóságnak, hanem egész Ázsiának közkinccse.

Ugyanígy vagyunk a *vízözönnel* is. Az ásatások ma már semminemű kétséget sem hagynak aziránt, hogy ez a *katakliзма* valóságos és tagadhatatlan történelmi tény. A különös az, hogy minden nép hagyományai szólnak valami hasonlóról, de egyedül Mezopotámia földjén találunk olyan mondával, amely *részleteiben* is feltűnően hasonlít a Biblia *Noé* történetére. Hogy a sumir eredetű hagyomány a mi Bibliánknál régebbi, az természetes, hiszen Ábrahám ősatyánk Ur-Chaszdim városa sumir kultúrájának, tehát a sumir kultúra egy elég késő korszakának volt fia. Ám ez nem azt jelenti, mintha a bibliai *Noé* története egyszerű lemásolása volna a sumir Utnapisti legendájának, hanem egész egyszerűen valamely a körülmények között igen valószínű történet leírásáról van itt szó, az egyező részletek pedig nem annyira a zsidó tradíciónak a sumirtól való függőségét, hanem inkább talán mindkettőnek valamely azonos tényre való alapozottságát igazolják, még akkor is, ha a Biblia maga a tanunk arra, hogy a zsidóság kezdeteiben nem is lehetett más, mint a virágzó mezopotámiai kultúrának egy új irányba fejlődő ága. Ábrahám egész története annyira világosan bizonyítja ezt, hogy ma az archeológia egyik eredménye a másik után sorakozik a bibliai elbeszélés valóságának alátámasztására. Mielőtt azonban Ábrahámmal s a vele összefüggő végtelenül érdekes és már-már történelmi kérdéscsoporttal foglalkoznánk, meg kell jegyeznünk még itt a vízözön-kérdéssel kapcsolatban, hogy, ha részleteiben nem is, de magának a ténynek elmondásában teljesen egyetért minden ázsiai hagyomány. Hogy azután a bárka hajósát Utnapistimnek hívják-e, mint a sumir legendában, vagy Manunak, mint a hinduknál, vagy hogy már nem a bárka, csak a hegy szerepel a mondában, mint a Deukalion és Pirrha meséjében, vagy hogy éppen csak az áradat isteni okozójáról beszél a

hagyomány, mint Egyiptomban, vagy az áradat emberi levezetőjéről, Yü-ről, a vizek uráról, mint Kinában: ezek már részletkérdések. Tény az, hogy kisebb-nagyobb változtatásokkal megtaláljuk az ázsiai kontinens különböző népeinek mondáiban és ősi művészetében mindazokat az eseményeket és mindazokat a jelképeket, amelyekről a Biblia első fejezetei számolnak be.

Ábrahám története ebből a szempontból a legérdekesebb. Tudjuk jól, hogy ősapánk a mezopotámiai Ur városából származott, ahol is atyja, s annak családja már régóta polgári jólétben éltek. Azt is tudjuk persze, hogy Ábrahám apja, Terah, nem volt bennszülött sumir, hanem az északnyugatról bevándorolt úgynevezett amoritáknak volt a leszármazottja. Hellyel-közzel azt is meg tudjuk határozni, hogy Ábrahám mikor élt, vagy élhetett, s ez a kor az európai időszámítás előtti XXI. és XX. századok fordulójára tehető. Amióta a nagy angol archaeologus, Sir Leonard C. Woolley, kiásta Ur városának romjait, különböző írók fantáziája sok hetet-havat hordott össze ősapánkról. Míg ugyanis azelőtt az volt a tudományos divat, hogy Ábrahám létét, sőt talán még Ur-Chaszdim városának történelmi mivoltát is kétségbevonták, most már az irodalmi tudakosság különös öröme olyan részleteket is kisütni róla, amelyekről a dolog természeténél fogva fogalmunk sem lehet. Ha majd egyszer valaki meg fogja írni a szellemi sznobizmus történetét (s nem is olyan biztos, hogy nem én leszek-e ez a valaki), az igen mulatságos fejezetet szentelhet majd annak a ténynek, hogy milyen boldogan szedi föl az áltudományosság az igazi kutatás elhullatott morzsáit, hogy abból morzsa-, vagy mondjuk, homok-várakat építsen fantasztikus regények, novellák, sőt olykor önmagukat tudományosnak nevező teóriák alakjában. Amidőn a mult század nagy archaeologusa, Schliemann kiásta Tróját, szinte jeladás volt ez az említett csoportba tartozó munkák és munkácskák megjelenésére; ma is még kísértésként bukkan fel itt-ott az a gyönyörű mese, amelyet Schliemann végrendeletéről s az elsüllyedt Atlantiszra vonatkozó titokzatos közléseiről rebesgettek. Amidőn pedig tizenégy év előtt világra került Egyiptomban Tutankhamon sírja, nem kisebb ember, mint a híres orosz regényíró, Mereskovszkij illesztette ez alkalomból a saját vallásos elgondolásait Tutankhamon vallásreformáló apósának és elődjének, Achnatonnak személye köré írt regényébe. Hogyha tehát ma már kezdenek megjelengetni a regényes Ábrahám-életrajzok, ne csodálkozzunk, de ne is vegyünk minden fantasztikumot készpénznek.

Térjünk tehát vissza Ábrahámra és Ur városára. Magának a városnak a léte a tudomány előtt azért volt oly sokáig kétes, mert a Bibliában használt név, Ur-Chaszdim oly népre utal, amely Ábrahám idejében még nem létezett s csak jóval későbbi időkben jelent meg a sumirok örökében. A khaldeusok népe ez, mert ez a nép lakta az ősi várost abban a késő időben, amidőn a Biblia szövegén Ezra az ismert simításokat végezte. Ur azonban Ábrahám idejében még nem a khaldeusok, hanem a sumirok városa. A sumiroknak, ennek az ősrégi kultúrnépnek nyelve *nem* rokon a zsidóval, ami nem jelenti azt, hogy pontosan be tudnók illeszteni valamely más ismert nyelvcsaládba. Fajlag úglátszik több egymásra következő bevándorló csoportból alakult ki ez a nép, még a történelemelőtti időkben, mint azt az El Obeidben és Tel Azmarban végzett ásatások igazolják. A történelmi időkben azután részint békés vándorlások és megtelepülések, részint háborús bonyodalmak útján erős semita keveredés állott be, s Ábrahám idejében már az volt a helyzet, hogy Mezopotámia északi részében semiták, déli részében sumirok voltak ugyan az urak, de a kölcsönhatás szinte egységes kultúrát teremtett.

Hiszen már évszázadokkal Ábrahám előtt sikerült a semita nyelvű Akkad királyának, Sargonnak egyesíteni a két területet, sőt a semita Akkadbéliek is már régen a szumirok írását használták, jól-rosszul sikerült módosításokkal, a maguk teljesen másjellelű nyelvének kifejezésére. Ám a szumir kultúra kialakulására már évezredek óta hatással volt egy más, ma még elég titokzatos befolyás is: alig tizenkét éve, hogy Indiában, a felső Indus völgyében szinte véletlen folytán kerültek elő egy ősrégi város romjai. Ezeknek a Mohendzso-Daroi romoknak rendszeres régészeti feltárása megdöbbentő eredményekre vezetett s egyben előadásom főtémájának igazolásául is szolgálhat. Kétségtelenné vált ugyanis, hogy az európai időszámítás előtti negyedik évezred közepén, szóval 3500 körül már nemcsak virágzó kultúra, hanem egyben állandó és folytonos kölcsönhatás, kultúrcsere és kereskedelmi forgalom is alakult ki Ázsiának két egymástól oly távol eső pontja között, mint az Indus völgye és az Euphratesé. Az indusvölgyi kultúra ismeretlen írásjeleivel és érdekes állatszimbolumaival ellátott tábláskákat, pecséteket megtaláljuk Ur városának legkorábbi ásatási rétegeiben, nemkülönben találunk szumir nyomokat az Indus völgyében. Hogy kik voltak Mohendzso-Daroi lakói, azt nem tudjuk (valószínűleg a dravida fajhoz tartoztak), de hogy kultúrájuk és művészetük hihetetlenül magas fokot ért el, azzal tisztában van mindenki, aki valaha is egy pillantást vetett az ásatások eredményeire. Hogy az égitestek és a növényzet kultusza ott époly divatos volt, mint Mezopotámiában, arról hangosan tanuskodnak a leleteken látható jelképek, többek között a sugaraiban megtörő, kelő vagy húnzó nap szimboluma, a *horogkereszt* s itt meg kell említeni, hogy ezt a horogkeresztet jelképpül használó műveltséget éppen az árja hinduk betörése pusztította el! Hogy pedig egyenes összefüggés és állandó kul-

Bolmányi Ferenc: Emberek a hajón.

túrcsere volt az Indus és az Euphrates völgyei között, azt a mondottakon kívül a legutóbbi években Stein Aurél által Beludzsisztán és Dél-Perzsia földjén, mások által pedig a régi Elam országában végzett kutatások maradéktalanul igazolják. *(Befejezés a következő számban)*

Bolmányi Ferenc: Utca

Ázsia egységét mi sem bizonyítja jobban, mint a késői kőkorszak és kezdődő bronzkorszak cserepeinek díszítései. A messze Kína földjén, a Hoang-Ho nagy hajlásában talált cserepek mértani rajzai alig-alig különböznek azoktól a mintáktól, amelyeket a mai Perzsia területén ástak ki az ősi Elam fővárosának, a Bibliából ismert *Susának* romjai alól.

Ne csodálkozzunk azon a tényen, hogy ezek a díszek már ekkor igen gyakran magukban foglalnak bizonyos napszimbolumokat, többek között a négy világtáj felé sugárzó napkorongot. Gondoljuk meg, hogy ez az egyszerű rajz mit jelent: egy kört kell képzelnünk, s a kör belsejében keresztet. Ez a szimbolum több, mint 5000 évvel ezelőtt általános elterjedésnek örvendett, mert az égitestek tisztelete nem egyetlen népre, vagy országra korlátozódott, hanem az egész földrészeken el volt terjedve. *Ábrahám* a hagyomány szerint a pusztában először a nap vagy a hold istenítésére gondolt, s ez teljesen beleillik minden ázsiai elgondolásba. Ugyancsak elterjedt dísz a legősibb ábrázolásokon, az úgynevezett *életfa* is. Stilizált fa ez, melynek aljában két élőlény áll jobbról balról. Emberek, démonok, vagy állatok, néha sárkányok. Ha sárkányról beszélünk, valami kígyószerű vagy azzal rokon eklektikus ábrázolásra kell gondolnunk, oly ábrázolásra, amely alkalmas az ősemberben szunnyadozó félelmeket és kozmikus álmokat felidézni. Sem az életfa, sem pedig a sárkány ez őskori ábrázolásai nem állanak nagyon távol azoktól a mélységes jelképektől, amelyekben Mózes első könyve a Teremtés titokzatos folyamatát tudomásunkra hozza. Ha a szent könyvekben a *tudás fájáról*, az első emberpárról és a kígyóról olvasunk, ősi, mélységes és teljes mértékben még ma sem érthető belső lelki igazságokat kell átéreznünk, oly igazságokat, amelyeknek ösztönös tudata nemcsak a zsidóságnak, hanem egész Ázsiának közkinccse.

Ugyanígy vagyunk a *vizözönnel* is. Az ásatások ma már semminemű kétséget sem hagynak aziránt, hogy ez a *katakizma valóságos és tagadhatatlan történelmi tény*. A különös az, hogy minden nép hagyományai szólnak valami hasonlóról, de egyedül Mezopotámia földjén találunk olyan mondával, amely *részleteiben* is feltűnően hasonlít a Biblia *Noé* történetére. Hogy a szumir eredetű hagyomány a mi Bibliánknál régebbi, az természetes, hiszen Ábrahám ősatyánk Ur-Chaszdim városa szumir kulturájának, tehát a szumir kultúra egy elég késő korszakának volt fia. Ám ez nem azt jelenti, mintha a bibliai *Noé* története egyszerű lemásolása volna a szumir Utnapisti legendájának, hanem egész egyszerűen valamely a körülmények között igen valószínű történet leírásáról van itt szó, az egyező részletek pedig nem annyira a zsidó tradíciónak a szumirtól való függőségét, hanem inkább talán mindkettőnek valamely azonos tényre való alapozottságát igazolják, még akkor is, ha a Biblia maga a tanunk arra, hogy a zsidóság kezdeteiben nem is lehetett más, mint a virágzó mezopotámiai kulturának egy új irányba fejlődő ága. Ábrahám egész története annyira világosan bizonyítja ezt, hogy ma az archeológia egyik eredménye a másik után sorakozik a bibliai elbeszélés valóságának alátámasztására. Mielőtt azonban Ábrahámmal s a vele összefüggő végtelenül érdekes és már-már történelmi kérdéscsoporttal foglalkoznánk, meg kell jegyeznünk még itt a vízözön-kérdéssel kapcsolatban, hogy, ha részleteiben nem is, de magának a ténynek elmondásában teljesen egyetért minden ázsiai hagyomány. Hogy azután a bárka hajósát Utnapistimnek hívják-e, mint a szumir legendában, vagy Manunak, mint a hinduknál, vagy hogy már nem a bárka, csak a hegy szerepel a mondában, mint a Deukalion és Pirrha meséjében, vagy hogy éppen csak az áradat isteni okozójáról beszél a

hagyomány, mint Egyiptomban, vagy az áradat emberi levezetőjéről, Yü-ről, a vizek uráról, mint Kinában: ezek már részletkérdések. Tény az, hogy kisebb-nagyobb változtatásokkal megtaláljuk az ázsiai kontinens különböző népeinek mondáiban és ősi művészetében mindazokat az eseményeket és mindazokat a jelképeket, amelyekről a Biblia első fejezetei számolnak be.

Ábrahám története ebből a szempontból a legérdekesebb. Tudjuk jól, hogy ősapánk a mezopotámiai Ur városából származott, ahol is atyja, s annak családja már régóta polgári jólétben éltek. Azt is tudjuk persze, hogy Ábrahám apja, Terah, nem volt bennszülött szumir, hanem az északnyugatról bevándorolt úgynevezett amoritáknak volt a leszármazottja. Hellyel-közzel azt is meg tudjuk határozni, hogy Ábrahám mikor élt, vagy élhetett, s ez a kor az európai időszámítás előtti XXI. és XX. századok fordulójára tehető. Amióta a nagy angol archaeologus, Sir Leonard C. Woolley, kiásta Ur városának romjait, különböző írók fantáziája sok hetet-havat hordott össze ősapánkról. Míg ugyanis azelőtt az volt a tudományos divat, hogy Ábrahám létét, sőt talán még Ur-Chaszdim városának történelmi mivoltát is kétségbevonták, most már az irodalmi tudakosság különös öröme olyan részleteket is kisűtni róla, amelyekről a dolog természeténél fogva fogalmunk sem lehet. Ha majd egyszer valaki meg fogja írni a szellemi sznobizmus történetét (s nem is olyan biztos, hogy nem én leszek-e ez a valaki), az igen mulatságos fejezetet szentelhet majd annak a ténynek, hogy milyen boldogan szedi föl az áltudományosság az igazi kutatás elhullatott morzsáit, hogy abból morzsa-, vagy mondjuk, homok-várakat építsen fantasztikus regények, novellák, sőt olykor önmagukat tudományosnak nevező teóriák alakjában. Amidőn a mult század nagy archaeologusa, Schliemann kiásta Tróját, szinte jeladás volt ez az említett csoportba tartozó munkák és munkácskák megjelenésére; ma is még kísértetként bukkan fel itt-ott az a gyönyörű mese, amelyet Schliemann végrendeletéről s az elsüllyedt Atlantisra vonatkozó titokzatos közléseiről rebesgettek. Amidőn pedig tizennégy év előtt világra került Egyiptomban Tutankhamon sírja, nem kisebb ember, mint a híres orosz regényíró, Mereskovszkij illesztette ez alkalomból a saját vallásos elgondolásait Tutankhamon vallásreformáló apósának és elődjének, Achnatonnak személye köré írt regényébe. Hogyha tehát ma már kezdenek megjelengetni a regényes Ábrahám-életrajzok, ne csodálkozzunk, de ne is vegyünk minden fantasztikumot készpénznek.

Térjünk tehát vissza Ábrahámra és Ur városára. Magának a városnak a léte a tudomány előtt azért volt oly sokáig kétes, mert a Bibliában használt név, Ur-Chaszdim oly népre utal, amely Ábrahám idejében még nem létezett s csak jóval későbbi időkben jelent meg a szumirok örökében. A khaldeusok népe ez, mert ez a nép lakta az ősi várost abban a késő időben, amidőn a Biblia szövegén Ezra az ismert simításokat végezte. Ur azonban Ábrahám idejében még nem a khaldeusok, hanem a szumirok városa. A szumiroknak, ennek az ősrégi kultúrnépnek nyelve *nem* rokon a zsidóval, ami nem jelenti azt, hogy pontosan be tudnók illeszteni valamely más ismert nyelvcsaládba. Fajlag úgylátszik több egymásra következő bevándorló csoportból alakult ki ez a nép, még a történelemelőtti időkben, mint azt az El Obeidben és Tel Azmarban végzett ásatások igazolják. A történelmi időkben azután részint békés vándorlások és megtelepülések, részint háborús bonyodalmak útján erős semita keveredés állott be, s Ábrahám idejében már az volt a helyzet, hogy Mezopotámia északi részében semiták, déli részében szumirok voltak ugyan az urak, de a kölcsönhatás szinte egységes kultúrát teremtett.

Hiszen már évszázadokkal Ábrahám előtt sikerült a semita nyelvű Akkad királyának, Sargonnak egyesíteni a két területet, sőt a semita Akkadbéliek is már régen a szumirok írását használták, jól-rosszul sikerült módosításokkal, a maguk teljesen másjellelű nyelvének kifejezésére. Ám a szumir kultúra kialakulására már évezredek óta hatással volt egy más, ma még elég titokzatos befolyás is: alig tizenkét éve, hogy Indiában, a felső Indus völgyében szinte véletlen folytán kerültek elő egy ősrégi város romjai. Ezeknek a Mohendzso-Daroi romoknak rendszeres régészeti feltárása megdöbbentő eredményekre vezetett s egyben előadásom főtémájának igazolásául is szolgálhat. Kétségtelenné vált ugyanis, hogy az európai időszámítás előtti negyedik évezred közepén, szóval 3500 körül már nemcsak virágzó kultúra, hanem egyben állandó és folytonos kölcsönhatás, kultúrcsere és kereskedelmi forgalom is alakult ki Ázsiának két egymástól oly távoleső pontja között, mint az Indus völgye és az Euphratesé. Az indusvölgyi kultúra ismeretlen írásjeleivel és érdekes állatszimbolumaival ellátott táblácskákat, pecséteket megtaláljuk Ur városának legkorábbi ásatási rétegeiben, nemkülönben találunk szumir nyomokat az Indus völgyében. Hogy kik voltak Mohendzso-Daroi lakói, azt nem tudjuk (valószínűleg a dravida fajhoz tartoztak), de hogy kultúrájuk és művészetük hihetetlenül magas fokot ért el, azzal tisztában van mindenki, aki valaha is egy pillantást vetett az ásatások eredményeire. Hogy az égitestek és a növényzet kultusza ott époly divatos volt, mint Mezopotámiában, arról hangosan tanuskodnak a leleteken látható jelképek, többek között a sugaraiban megtörő, kelő vagy hűnyő nap szimboluma, a *horogkereszt* s itt meg kell említeni, hogy ezt a horogkeresztet jelképül használó műveltséget éppen az árja hinduk betörése pusztította el! Hogy pedig egyenes összefüggés és állandó kul-

Bolmányi Ferenc: Emberek a hajón.

túrcsere volt az Indus és az Euphrates völgyei között. azt a mondottakon kívül a legutóbbi években Stein Aurél által Beludzsisztán és Dél-Perzsia földjén, mások által pedig a régi Elam országában végzett kutatások maradéktalanul igazolják. *(Befejezés a következő számban)*

Bolmányi Ferenc: Utca

MOSE SMILANSZKY: PALESZTINA BEFOGADÓLEHETŐSÉGEI

M. Smilanszky, az új Palesztina egyik leg-
elismertebb közgazdasági tekintélye és szak-
írója ezt az érdekes fejtegetést a „Haarec“
telavivi napilapban tette közzé.

Azok, akik az új Palesztina lehetőségeit lekicsinylik,
három okból indulnak ki. 1. A brit kormány nem fogja be-
váltani ígéretét. 2. A zsidó nép nem fogja bírni az önálló-
ságot. 3. A fölkínált állam területe igen kicsiny lehetősé-
geket nyújt. Az első két ok a jövődölések világából való,
amikkel sohasem foglalkoztam. *Hit kérdése ez.* Én hiszek
az angol nép becsületességében és a zsidó nép erejében egy-
aránt. Hit dolgában pedig nincs helye vitának. Marad tehát
a harmadik indok. Erre azt kérdezhetem, hiszen az egész
építésnek ideje alatt felszínen forgott ez a kérdés; mit bír
el Palesztina és mégis megbékéltünk a ténnyel, hogy Trans-
jordániát már az első elosztás idejében elszakították. *Foly-
tattuk a munkát a Jordánon innen és nem kicsinyeltük le
ennek az országrésznek a lehetőségeit.* És vajjon mivel lett
értéktelenebb ez a terület azzal, hogy elszakítják róla most
Nablus hegyeit, Juda pusztaságait és Hebron szikláit?

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy a bibliai határok
Egyiptomtól az Eufrátig nagyobb lehetőséget nyújtaná-
nak. De a jobb nem bizonyítja azt, hogy a kevésbé jó ne
nyújthatna szintén sokat. Amit a királyi bizottság ajánl,
olyan lehetőségeket rejt magában, amelynek szabad fejlő-
dés mellett hatalmas befogadóképességet adhatnak az or-
szágnak. És ha választanom kellene aközött, hogy az or-
szágot a Jordán mindkét partján kapjuk, de cselekvési
szabadság jogai nélkül, vagy pedig a Jordán innenső részét
csupán, de cselekvési szabadság jogaival, én inkább az
utóbbi lehetőséget választanám.

*A felajánlott terület lehetővé teszi, hogy az új zsidó-
telepítés részére mintegy másfél millió dunam új föld áll-*

Ejn-Charodi chaluc öszvéreivel

jon rendelkezésre. Jó, könnyen öntözhető föld, amelyet
kormányintézkedéssel kaphatunk meg egyszerre, anélkül,
hogy kárt kellene okoznunk a földön élő földműveseknek,
kiknek jogai szentek előttünk. Hozzácsatolódna *még mint-
egy félmillió dunam,* amely elméletileg birtokunkban
van, de gyakorlatilag még nem használtuk fel.

Mit jelent kétmillió dunam jó föld? Nem követhetem
a kínai rendszert. Mai módszerek mellett *huszonöt dunam
föld eltarthat egy földműves családot.* Kétmillió dunam
föld tehát *nyolcvanezer új parasztcsaládnak, vagyis négy-
százezer léleknek ad megélhetést.*

Azonkívül megkapjuk Felsőgalileának és Samáriának
kormánybirtokban lévő földjeit, amelyeket mocsártalanítani
fogunk. Ennek a területe körülbelül *háromnegyed millió
dunam, mely részben erdősítve lett, részben alkalmas
szőlő, gyümölcs, füge, olajbogyó stb. termelésére* és lehetősé-
géget nyújt új *nyári üdülőtelepek* létesítésére, melyek ma-
gukhoz vonzzák az ország és a déli szomszédok pihenést ke-
reső tömegeit. Viszont a mélyebb területek, mint a Gene-
zareth tájéka, *téli üdülőhelyekre alkalmasak.* Ha a három-
negyed millió dunam területen csak *tizezer parasztcsalád*
nyer elhelyezést, ez *ötvenezer lélek letelepítését* jelenti.

Tapasztalatból tudjuk, hogy minden földművescsalád
megélhetést teremt közelében még két családnak iparral,
kiskereskedéssel, kézművességgel, szabadfoglalkozással. *Két-
százhetvenezer család, vagyis egymillió háromszázötven-
ezer lélek számára kínálkozik tehát hely az új területen.*

A mai Palesztinai jischuw elfogyaszt (a szó egyszerű
értelmében) évente hárommillió fontnyi értékű külföldi
terméket. Ennek hazai termeléséből húszezer új paraszt-
családnak lehet megélhetést nyújtani. A számítás egyszerű.
A paraszt családjával évente ötven fontot fogyaszt saját
termeléséből, amely kétszáz font értékű, százötven fontért
tehát elad és így három millió font új vásárlóerőt teremt.

De beszélni kell az ipar és kereskedelem lehetőségei-
ről is, amelyeket az angol királyi bizottság jelentésében
érint. Ez az ipar és kereskedelem különösen a tengerpar-
ton fejlődhet. Túlzás nélkül mondható, ha számbavesszük
a fuvarozási és közlekedési eszközöket tengeren és szára-
zon, minden parasztcsalád után még két család nyerhet
megélhetést, úgyhogy a királyi bizottság ajánlata a szűk
ország területén *négyszázötvenezer család, vagyis két és
egy negyedmillió új bevándorló letelepedését teszi lehetővé.*

Hány lelket akartok egy négyzetkilométeren telepí-
teni? — kérdik tőlünk, hiszen összesen ötezer négyzetkilo-
méteretek lesz! Svájcban kilencvenhét lélek esik egy kilo-
méterre, Csehszlovákiában százketten, az ipardús Belgium-
ban kétszázhetven, ha tehát a zsidó országban középszám-
ban kétszázhat számítunk, akkor is csak egymilliónak volna
helye. Ezt kérdezik a valóság látszatával. De csak látszat
ez! Mert hiszen Juda és Efraim hegyei között hatszázötven
ezer lélek lakik, könnyítés volna-e, ha ezt is idevennék?
És ha a Negev-et adnák most (amelyet később meg fogunk
kapni kétségtelenül), javítana-e helyzetünkön? De ezzel
szemben azt kérdezhetjük: *hány ország van, amely egész
hosszában tengerparton terül el és ahol föld, víz és ég ily
szépen harmonizál? Hány országban lehet dolgozni a me-
zőn egész éven át, mint itt? Hány népet találunk, amely
ilyen fejlett intelligenciával folytathatja az ipart és föld-
művelést? Egyiptomban, a sivatagot levonva, minden négy-
zetkilométeren ötszáz lélek lakik! Petach Tikvah határa-
ban minden négyzetkilométeren hatszáz lélek talál megél-
hetést!* És végül, ami a legfontosabb, amit számításba lehet
venni: a zsidó népnek ragaszkodása az ősi röghöz és aka-
rata a megújodáshoz, szabadsághoz, csodákat művelhet.

H. PATAI ÉVA: BOLMÁNYI FERENC

Bolmányi Ferenc 1904-ben született, tehát fiatal művész még, de már eljutott oda, ahol a rajz már melódia, a szín már lira. Olyanféle átalakuláson ment át ez a festő, mint amikor a prózairóból költő lesz. Pályája kezdetén szinte klasszikus modorban fest portrékat, akademikus részletességgel, óvatos színekkel. A festő Bolmányi először vonalak által körülhatárolt síkokban látta a világot. Ma fénynek látja és színnek. Nincs más vonal, mint amit fény és árny, szín és szín ütközése képez.

Emellett megmaradt jó portréfestőnek. Anna főhercegnőt, Ambrózy grófot, Fey alkancellárt és még sok magyar és külföldi arisztokratát, közéleti nagyságot festett meg. Bécsi sikerei után az ottani képzőművészeti társulat zsűrijébe választotta, legnagyobb kiállítását pedig Schuschnigg kancellár nyitotta meg Miklas birodalmi elnök családja jelenlétében. Medáliák, kiállítási sikerek sorozata kíséri Bolmányi Ferenc útját. A mai ember fantasztikum-keresését jelenti ez, a vágyat a transcendentális dolgok után. Bolmányi mindenben és mindenütt az egyénit, a rendkívülit kutatja, az egész kort szeretné megfesteni, olyannak, mint amilyennek látja: gyönyörűnek és borzalmasnak, tele élettel és tele halálfélelemmel. Az utolsó években megfestett számos hatalmas vásznat, álmvárosok, fény és szín-emberek és mégis a Ma városai, a Ma emberei. Vértől házak bizarr sora között fehér fény-lovon baktat a fehér kaszás, a Halál. Tobzódó színek, a fehér kaszás szinte elvész, mégis azonnal magára vonja a tekintetünket, átítatja fehér világosságával rőt fantázia-épületeket. Így érezteti, hogy az egész mai életet áttüzesíti a Rombolás gondolata. És mégis szeretjük az életet... és mégis az élet szépségét festi Bolmányi, a lázas ragaszkodást a fényvel teli, színes élethez, még fenyegető világtragédiák árnyékában is. Egy este, templomból kijövet, megcsapta az utca hétköznapi-

Bolmányi Ferenc: Ágyuk és emberek

sága, megdöbbsenti a forgalom hajszoltsága, a fáradt emberek céltalan rohanása és megfesti drámaian sötét Városát, s aképpen minden szimbolikus ábrázolás nélkül ott felhősödik a marakodás, a gyűlölet, a hajsza atmoszférája.

Alkotás transzában festett képek, omló színek és kristályos fénytömbök, vékony, elnyúlt alakok égnek tárt karokkal, mintha a Világosságot és a Békét esdekélnének le a földre... Ilyenek Bolmányi lírai képei. Csak színét és fényét látjuk rajtuk a testnek, mintha álmunkban látnánk valamit, ami hasonló a valósághoz és mégis — álm.

Akinek van kapcsolata a képzelet és az álmok valóságfeletti világával, mélységes örömmel áll meg Bolmányi Ferenc képei előtt.

Lakos András: A régi udvaron

*Porba omló, vén utcasor,
Mindent belep a szürke por...*

*Szűk udvarok, törpe tetők,
Bús börtönök, Mult-temetők.*

*Dölt-kéményű ház. Udvarán
Virágot ápolt szépanyám.*

*Álomasszony, aranyhaját
Sötét szalaggal fonta át.*

*Gerinces asszony lehetett:
Nem vert a gettóban gyökeret!*

*Az ősi földről álmódott —
S Cionba el sosem jutott.*

*Elfog a könnyes áhitat,
Tőle kaptam az álmokat.*

*S minden szent vágyat és tüzet,
Mely a galutból kivezet.*

*Udvarán tobzódik a gaz.
Régen volt. Tán nem is igaz,*

*Csak a száz-esztendő
vadgesztenyefák
Ringatnak suttogón álomba át.*

Bolmányi Ferenc weni műtermében festi Liane Haid filmszínésznőt

Sokoldalú és ragyogó humorú héber író volt. Harminc évvel ezelőtt vándorolt ki Litvániából Palesztinába, ahol tanári működése mellett kizárólag az irodalomnak szentelte életét. Héber nyelvkönyvet is írt, hosszú ideig elnöke volt a héber tanítók szervezetének. A világháború előtt játszotta a „Habimah“ Szillmann egyik színművét Jaffában. A világ minden zsidó orgánuma örömmel fogadta szellemes eredeti cikkeit. Verseket, héber népdalokat gyűjtött, külföldi héber írókat fordított a palesztinai olvasóközönség számára, drámákat és regényeket ültetett át. Emellett évente új és új eredeti művekkel látta el a kiadókat. Gyermekekönyvei és ifjúsági regényei rendkívül elterjedtek a palesztinai ifjúság körében. Mint elsőrangú szónok rengeteg előadást tartott, közvetlensége, fáradhatatlan szelleme és meleg emberisége miatt mindenütt szerették. Nagyon is korán, alig ötvenhétéves korában ragadta el a halál. Egy ragyogó szín, egy darab eleven irodalom tűnt el vele a héber betű világából.

Hátrahagyott írásaiból közöljük alábbi legendát:

K. J. SZILLMANN: A SPOLAI PERE A VILÁG URÁVAL

Szárazság sujtotta a világot. Egyetlen csepp eső sem enyhítette a szenvedő mezők szikkadságát. Már a könyvek kapuja is bezárult, özvegyek és árvák sírása elapadt. Nincs eső és nincs kenyér és a Seregek Ura engedi, hogy a Gonosz inséggel verje az ő népét, Izraelt. Kihez forduljon segítségért Izrael, ki máshoz, mint a nagy spolai caddikhoz, az agg Spolaihoz... Mindenki tudta, hogy az inség ideje óta az aggastyán szemét kerüli az álom, lelke elcsigázódott a viszontagságoktól és füle megtelt már az özvegyek és árvák kiáltásával.

Mitévő legyen? Az éhség nő a földön és hiába szólítják az eget jajszóval, egyetlen csepp nedüvel sem felel. És kihez forduljanak a nemzedék nagyjai? Hasztalannak bizonyult a bőjt és a bűnbánó ima. Így hát levelet küldtek a spolai caddikhoz:

„...és miután már bizonyos, hogy a Vádoló Sátánt el nem űzhetjük a szokásos módon, ezért fordulunk Hozzád, Urunk és Tanítónk, Caddikok legnagyobbika, mert a Te kötelességed megváltani a szenvedő világot a szárazság csapásától...”

És felkelt a spolai aggastyán, megerősítette keserűséggel telt lelkét és elhivatta a tíz legtisztábbat a caddikok közül, bevezette őket egy elkülönített szobába és szólt:

— Tíz lélek előtt megjelenik a Schechinah, ezért hívtalak Titeket, mert én Őt akarom idézni, én, Léb, Rachel fia, a Tóra ítélőszéke elé idézem a Világ Urát...

Álmélkodó, szentséges csend borult a gyülekezetre. A spolai caddik megkopogtatta az ajtót és harsány hangon kiáltott:

— Lépj be, Tóra ítélőszékének szolgálja!

Belépett a sammas és lelke majdnem elszállt megrendülésében.

— Kiálts hangod minden erejével — parancsolta a caddik — és úgy szólj, mint a sófárkürt fuvása: „A szent gyülekezet elé idézi Léb, Rachel fia, az Örökkévalót, a seregek Urát! A Tóra ítélőszéke elé állítjuk Őt három napon belül...”

A sammas kiáltott.

Három napon át mélyedtek el a caddikok imában, könyörgésben és a szent Tóra titkaiban és követte őket Izrael

egész népe. A negyedik nap reggelén összegyűltek ismét a caddikok, tallithban és tefillinben, s a spolai aggastyán megkezdte az ő vádbeszédét:

— „Én, Léb, Rachel fia, Izrael fiainak nevében szólok, ezrek és tízezrek nevében beszélek, akik sanyarognak és éheznek és idézlek Téged, oh Magasságok Ura, a földi ítélőszék elé, a Tóra törvénykezése elé. Mert Te írtad a Te szent Tórásban, hogy: „fiai vagytok Ti az Örökkévalónak”...és mi tanultuk, hogy az atya kötelessége, hogy gondoskodjon fiairól. És Te miként gondoskodsz rólunk? És írva vagyon továbbá, a Te Tórásban, hogy: „Izrael fiai az én szolgálaim”...és tanultuk, hogy a gazda kötelessége, hogy élelemmel lássa el az ő cselédjeit... de Te, Te hogyan látsz el minket? Világ Ura, választanod kell: vagy gondoskodsz Izraelről, a Te népedről, vagy eltörlöd ezeket a sorokat szent Tórából...!”

Ezután pedig megtörtént a Tóra ítélőszékének döntése: A világ Ura köteles gondoskodni Izrael fiairól. Így döntött a földi törvényszék és így fogadja el a Magasságok Itélőszéke a törvénykezést.

Még az órában megrendült az Ég hét boltozata, Szamaelnek és a többi vádoló Gonosznak vádja elillant, mint a pára és az arkangyalok közeledtek ragyogó fényükben a Világ Urának trónja köré s arcraborulva kitergették előtte a Tórájának pergamentjeit és kérték az ítélőszék határozatának teljesítését.

A spolai caddik látja a kegyesség angyalait és hallja az ő könyörgésüket és velük esdekel.

És alig mult el néhány perc, tavaszi vihar sepert végig a szántóföldeken és az ég ablakai megnyitak. Bő eső hullott, arany kalász szökkent magasba a mezőkön és bőségben termett az eleség ember és állat számára. Olcsó lett a kenyér és a házakba beköltözött a jóllakottság és soha nem látott elégedettség szállta meg a sziveket.

VEZESSÜK BE ISKOLÁINKBA A SZEFÁRD KIEJTÉST

Igen tisztelt Főszerkesztő Ur!

Gyakori eset, hogy az ember éveken át forgat agyában egy eszmét anélkül, hogy az testet öltjön, míg valaki ugyanezen gondolattal foglalkozva, azt életre nem hívja. Úgy vagyunk a *Mult és Jövő* egyik számában Burger Hugó úr indítványával is. *Mennyire helyes és mennyire sürgősen meg kellene oldani a kérdést!*

Mi öregek még a szülői házból magunkkal hoztunk legalább egy kevés zsidó vallásos érzést. A következő nemzedék, a jelenlegi 30—40 évesek, a háborús évek szellemében nevelkedve, nagyon messze távolodtak el ettől.

Mit várjunk a jelenlegi gyermekektől, akik ezt a vallástalanságot látják maguk előtt? Elemi iskoláink többkevesebb eredménnyel igyekeznek a hiányt pótolni, de gyakorlat hiányában a középiskolákban — természetesen a saját gimnáziumunkat kivéve — ez is elvész, úgyhogy középiskolásaink nagyrésze nem hogy megérteni, de rendszeren elolvasni sem tudja az imát. Bár — fájdalom — nem vagyok szakértője a nyelveknek, de úgy vélem, az egynyelvűség bevezetésével elérnénk azt, hogy gyermekeink az óvodákban játékkal, az elemi iskolákban átültetett mesékkel jobban megbarátkoznának a nyelvvel, nem tekintenék el-lenségnek, mint ahogy a többi kultúrnyelveket is ezen a módon szívesen tanulják és így szinte észrevétlenül fejlődnek vallási érzésük egyrészt és esetleges kenyérszükséglet megszerzéséhez a keleti nyelvismeretük másrészt.

Értékesebb volna, mint a hosszú lére eresztett legendákkal tömni a gyermekek agyát. Kiváló tisztelettel:

Fried Ignác.

DR KOHLBACH BÉRTALAN: ILYEN IS VOLT A VILÁG...

Tizenhároméves szeminarista voltam; a pészachot Hőgyészen töltöttem nagyszüleimnél. Az akkori Hőgyész még nem volt orthodox hitközség, de rendkívül vallásos, a hagyományhoz hűséges és elképzelhető, milyen élmény volt, hogy Pestről megjött reb Mendel Koihén unokája, a „*Rabbinerfabrik*“, (ahogyan az orsz. rabbiképzőt csúfolták), tanulója, aki „borúch“ és „tauro“-t mondott. Egész „purimspielt“ csináltak a következő púrimkor a hőgyészi bachúrim a sok „au“ és „ú“-val, pedig reb Smúel Koihén ácsi rabbi fia igen jámborul nevelt kisfiú volt, aki egész boldog volt, hogy ott mondhatja el a dúchont, ahol atyjuk mellett a Kolbach-fiúk* — olykor mind a nyolc — rázendített a „jevorechechú“-ra és az ünnepi dallamhoz illeszkedő „ha-ha-ha-ha-ha há“-ra.

Hosszú, téglányalakú földszintes épületben volt nagyatyám lisztüzlete. A ház homlokzatával szemben emelkedett árokkal, téglafallal körülvett évszázados parkban az igen terjedelmes, emeletes, sárgára festett *Apponyi-kastély*.

Valahányszor a kertben megláttam az *Apponyi-komteszket*, eszembe jutott a „Palota és Kunyhó“, és ha nem is gondolhattam a szegény, kezdő rabbinövendék és a kis komtesz találkozására, fantáziámat izgatta, *milyen a gróf maga*, hogy beszél egy gróf? S az élet meghozta nekem, amit Hőgyészen a gróf *Apponyi-kastély* láttára még álmodni sem mertem.

Múltak az évek; ebben az esztendőben ötven éves lesz doktori diplomám, 47 éves rabbi-oklevelem. A kilencvenes években barátja, *Desseuffy csanádi püspök* látogatására Temesvárra jött *Csáky Albin* gróf, vallás- és közoktatási miniszter. A józsefvárosi pályaudvar II. oszt. várótermében gyülekezett a fogadó-küldöttség, ott voltam én is mint fiatal temesvár-gyárvárosi rabbi. Az I. osztályú váróteremben időzött a csanádi püspök öminenciája.

Titkárával magához kérte a rabbit, kiment vele a perrőnra a miniszter fogadására és a főrangú püspök *Csáky* gróf miniszternek bemutatta kollégáját. Az első gróf, aki kezet fogott velem, egy-két kérdést intézett hozzám is és velünk kettőnkkel belépett a küldöttséghez.

Jól eshetett az egyházpolitika viharában bátran vezető kormányosnak, hogy a csanádi püspök a fiatal rabbi-val együtt fogadta, amint a vasúti kocsiból kiszállott.

Fuit, fuit quondam...

Berlinben egy estét töltöttem Graf Pückler (Novalisstr. 2.) palotájában; rendkívül érdekes volt; együtt voltam Oertzen és más fiatal porosz nemessel.

A somogyvármegyei múzeum állományát akartuk gyarapítani. Óre voltam akkor, mert a gimnáziumunkban helyezkedett el; mint az Orsz. Embertani és Régészeti Társulat tagja fordultam Somogy vármegye alispánjához, hogy akadályozzuk meg a somogymegyei leleteknek a sümegi Darvay-múzeumba való vándorlását; a főurakhoz is fordultunk és ekkor meghívott Somogyvárra (a sajnosan fiatalon elhunyt) *Széchenyi Imre* gróf; ő személyesen fogadott az állomáson, személyesen is kísért oda. Élveztem úgy a gróf, mint az archaeológiában jártas grófné társaságát úgy az otthonukban, mint a gyönyörű könyvtárteremben.

* Apámat kivéve, aki Abraham analógiára talizmánnak beékelte a „h“ — isten abbreviatúrája — betűt, a család neve *Kolbach*. Ősapám, nagyatyám, egyik nagybátyám *molnár* volt és valószínűnek tartom, hogy kb. 200 évvel ezelőtt rajnavidéki, kulpachi sváb telepesek magukkal hozták kedves molnár- és lisztes-zsidajukat Tolna vármegyébe „*Hadjesz*“-re, amely a bizonyára eredeti magyar *Hegyes* német kiejtése volt.

Kaposvárról *Apponyi* Albert gróf hozott Budapestre és valahányszor meglátott, megszólított. Meghatott, amikor az Akadémián egy francia tudós előadást tartott és megjelentek az akkori közoktatási miniszter és elődjei, *Apponyi* gróf a korláton keresztül nyújtott kezet és kedvesen bemutatott szomszédainak. *Wlassics* miniszter előtt az audiencián feszesen kellett állani; *Apponyi* karonfogott és leültetett úgy a minisztériumban, mint a képviselőház kupolacsarnokában.

Említsem *Reischach* Ulrich grófot (Reichsgraf), aki mint vöm iskolatársa, kastélyában, Rietben (Württemberg) gyakran látott vendégül?

Egyszer nagy társaság volt *Ulrich* grófnál; vöm és lányom grande toiletteben; én nem akartam felmenni, mert nem volt fekete ruhám. A gróf megtudta távolmardásom akát, leküldte édesanyja társalkodónőjét, egy alezredesné: „*Der Herr Graf lässt den Herrn Professor bitten, alle Herren werden in Grau sein*“ és vöm bejött átöltözködni.

Lekísértem turistatársamat, a nemrég elhunyt *Csajághi* Béla barátomat a tátrafüredi állomáshoz. Útközben három hölgy csatlakozott hozzánk. Az egyik *Bánffy* Dezső báróné volt, özvegye „a legutolsó igazán liberális miniszterelnöknek“ — ahogy *Márffy* Emil báró jellemezte nekem. — Tátralomnicon bemutatott *Dániel* bárónak, többször meghívott teára, huga meg kölcsönadott nekem könyveket olvasmányul.

Még az antiszemitának mondott *Barkóczy* Sándor báró is a legelőzékenyebb volt hozzám, mint fölöttesem. Ha dolgom akadt titkáránál, *Németh* Arturnál és meglátott, fogadójába hívott, elismeréssel szólt munkámról, angliai utazásomat is lehetővé tette stb.

1880 pészachja a hőgyészi *Apponyi-kastély* előtt és 1911! Bizony kezet foghatott az egykori kis szeminarista főurakkal.

Márffy Emil báró Kaposvárott a Kaszinóban sok mindendről elbeszélgetett a zöld asztalnál. Amikor unokaöccse, *Majthényi* László bárót a pécsi hadapródiskolába akarta juttatni, előkészítették *Kocsis* János dr. és *Kohlbach* tanárok.

Így volt ez valamikor!

Nem kérkedés vitt rá, hogy ezeket elmondjam, ma, amikor oly égető problémák zaklatják Közép- és Kelet-Európa zsidóságát, hanem hozzájárulni akarok egy olyan korszak jellemzéséhez, amelyben a „nemzeti“ jelző megillette a zsidót is, és nem volt synonymája a „zsidómentes“-nek.

A hunfalvi rabbi, *Rosenberg* Sámuel sírköve (Reich Jenő felvétele)

PETERDI ANDOR: ÉJSZAKAI UTAZÁS

Anyai részről való nagyapám sokat ült a bakon, élete nagyobik felét az országutakon töltötte, zötykölte, rázogatta a szekér, mert abban az időben nem sok gondot fordítottak a megyei utakra, gödrök, szakadékok, talajsüllyedések tátongtak némely útszakaszon s ilyen helyeken csak nagy ügyeskedéssel juthatott előbbre: kocsi, ló és ember. Tudatosan mondom így a sorrendet, mert szegény falusi ember, akinek minden vagyona a lova, kocsija, mindig arra gondol elsősorban, és csak azután sajátmagára. És ilyen utakon nappal se valami nagy gyönyörűség a vonulás, hát még éjszaka, amikor a hold se világít... Ilyenkor a lóra bízza magát az ember, arra a derék állatra, amely az éjsötétjében éberebb az embernél, jobban is lát és óvatosabb is. Az okos ló megáll egy mélyebb gödör előtt s így figyelmezteti gazdáját a bajra.

Ilyen lova volt a nagyapámnak is. Nyugodtan rábízhatta magát, ha éjszaka ment, ismerte már az utakat s a hetedik határról is hazavitte volna gyeplő nélkül is.

Igaz, hogy ritkán maradt az országúton éjszakára. Ha csak tehetette, elkerülte ezt.

Egyidőben azonban gyakran indult el késő este hazulról s akkor bizony sokat járt kocsijával a csillagos ég alatt.

Gyerekekéssel is gyanusnak találtam ezt az éjjeli utazgatást s hallottam is valami olyasfélét, hogy nagyapámnak ellenségei vannak a közeli falvakban s úgy gondolta, hogy biztonságosabb, ha éjjel vonul rajtuk keresztül, amikor az emberek már nyugosznak s nem látják, hogy ki hajt át a falun.

Engem is elvitt egyszer ilyen éjjeli útra s hogy ne legyek álmos, már kora délután lefektetett, hogy mire indulunk, ki legyek aludva.

Ez az utazás ma is élénken él bennem, mert kevés ilyen kísérteties éjszakám volt az életben, akkor éreztem először a félelmet s az éjszaka azóta is különös érzéseket vált ki belőlem. A világ sötét arcát látom akkor, amely más, mint a nappali, amikor az ég világossága széppé és barátságossá varázsolja. Nappal nevet a világ, éjjel komor és rossz szándéku. A mezők, a virágok, a fák feketék s a virrasztó emberek is valahogy könnyebben hajlanak a bűn felé.

Ott ültem nagyapám oldalán a bakon, amikor kifordultunk az udvarból, már leszállt az esti szürkület, de mire egy fél órát baktattunk az úton, már egészen körülölelt a sötétség. Nyári este volt s a vetések mentén hűvös szél fujdogált, ami jól esett. A csillagok is egyre sűrűbben virágoztak ki az égen. Nagyapám meg is jegyezte:

— Szép éjszakánk lesz.

Kis idő múlva megint megszólalt:

— Ha elálmosodsz, dőlj az oldalomhoz és aludj.

Dehogy is aludtam volna én? Nagyon kedvemre volt ez a szokatlan utazás, ha nem is volt nagyon barátságos. Az út mentén a fák mintha megnyúltak volna, s messziről úgy hatottak rám, mintha támadásra kész útonállóknak lennének. Sötétben és fenyegetően álltak a néma tájon. Csak ott vált némileg barátságosabbá a vidék, ahol nádasok voltak s a békák még hangversenyeztek. Vagy ha a mezőkről a tücskök ciripeltek.

De később ezek a hangok is elnémultak.

És ebben a nagy-nagy csöndességben kérdeztem nagyapámat, hogy miért utazik mostanában éjjel?...

— Miért? Hát azért, fiam, mert biztosabban a városba érek reggel.

Ugyanakkor madarak vonultak felettünk s néha rikoltoztak is.

A nagyapám felfigyelt:

— Hallottad? Vadmadarak repülnek... — szolt felém.

— Hallottam...

— No látod, ezek is azért repülnek éjjel, hogy rájuk ne lőhessenek a vadászok. A madárnak is van esze.

Valamennyire megértettem a nagyapám szavait s azt is, hogy ő azért megy éjjel, hogy rá ne lőhessen valaki.

Már jóideig mentünk, amikor egy nagyobb község széléhez értünk. Ahol egy útszéli kocsmára még ki volt világítva és ahogy közelebb érünk oda, látjuk, hogy nagy ott az elevenség... Nagyapám megállt a kocsmával szemben levő oldalon. Be akart térni, talán egy kis pálinkára. De csakhamar letett arról, mert úgy látta, hogy egy egész sor cigánykocsi áll a kocsmára előtt. Bentről meg nagy lárma, zsvaj és sikoltozás hallatszik. A cigányok összeverekedtek. De alig időztünk ott néhány percig, jöttek a csendőrök. Mindezt a bakról néztük.

— Mi lesz itt most? — szolt a nagyapám. — Nézzük ezt végig, ilyen fiam úgyse láttál még.

A csendőrök feltűzött szuronyokkal megálltak a kocsmára előtt, a csoport egyik része belépett a kocsmába, a nyitott ajtón át látni lehetett a sűrű füstöt és a handabandázó sok cigányt: legényeket, asszonyokat és szakállas öregeket.

A lárma most mintha elhalkult volna. A csendőrök láttán megjuhászodtak a duhajkodók. A szuronyok lekerültek a vállakról s puskatussal verték ki egyenként a kocsmából a cigányokat. Bent sorba állították őket, mindegy, hogy öreg vagy fiatal, lány vagy asszony. Egymásután lóditották ki őket a sötét utcára.

Némelyik cigány elterült a földön, amint kilóditották s a józanabbak úgy rakták föl a kocsira, mint valami zsákot, csak földobták. Az asszonyok síránkoztak és rám döbbenetesen hatott ez a látvány.

A nagyapám megelégette a dolgot, megrántotta a lovat s elindultunk. A kocsmán túl megint nagy csendesség volt. A község aludt. Csakhamar újra kint jártunk az országúton. A táj néma volt, csillagok ragyogtak felettünk, de én sehogyse tudtam elfelejteni azt, ahogy a cigányokat kiverték abból a kocsmából. Hallottam a jajgatásukat, láttam, ahogy egyesek elterülnek a földön, ahogy földobják őket a kocsira s nagy szájalmat éreztem irántuk.

Attól kezdve valahogy nagyon kegyetlennek láttam az életet.

Éjszaka megyünk, mert a nagyapám fél az ellenségeitől. Szuronyos csendőrök, sikoltozó cigányok... mindez szorongatta a szívemet. És arra gondoltam, mégis, ki vigyáz hát az emberekre a földön, ki óvja őket a veszedelemtől, ki oltalmazza meg őket a rossztól?...

Ez az éjszakai vonulásom nagyon régen történt, de az emléke frissen él bennem és mintha ma is hallanám a nagyapámat, amint mondja nekem:

— A madarak éjjel vonulnak, hogy a vadászok rájuk ne lőhessenek.

És ma is vonulnak szekereken emberek éjjel, hogy rájuk ne támadhassanak gyűlölködő haragosaik... A világ nem változott... vonulnak, egyre vonulnak a föld országútjain a szekerek... unokák a nagyapákkal...

A régi Orczy-házi zsidóudvar lebontás alatt

Az Orczy-házi zsidótemplom, melyet most leromboltak

Dr. Margittay Rikárd felvétele

Dr MARGITTAY RIKÁRD: HALDOKLÓ TEMETŐ, HALDOKLÓ TEMPLOM

„A III. ker. Elöljárósága felhívja a Szépvölgyi úti régi izr. temetőben elhantoltak hozzátartozóit, hogy 1938. június 15-ig intézkedjenek halottaiknak más temetőbe való áthelyezése iránt, mert e határidőn túl a temetőben elhantoltak maradványai közös sírba fognak helyeztetni.” E ridég hivatalos felszólítás végét jelenti annak a kies fekvésű régi zsidó temetőnek a Szépvölgyi út 39. sz. alatt, ahová az első halottakat 1820 táján temették. Addig az óbudai zsidók temetője az 1723-ban megnyílt s még ma is meglévő Laktanya ucai sírkert volt. Rég elhunyt rabbik koporsóalakú sírjai mellett, patinás neveket viselő düledező sírköveket találunk megható feliratokkal: „*Frommer Berta* menyasszonyt a halál kiragadta szerető szülei, testvérei és mátkája köréből 1871. febr. 8-án.“ *Fanny Spatz*, 1858-ban elhunyt hatéves gyermek sírfelirata: „*Ruhe sanft zartes Kind im Grabe, Vaterliebe, Mutterzärtlichkeit, Hat dir diese letzte Gabe, Als ewiges Lebewohl geweiht.*“ Az 1848-ban elhunyt *Löwy Rosalie* sírkövére gyászoló férje e feliratot vésette: „*Hat der Tod uns auch geschieden, Unsre Liebe schied er nicht, Teure Gattin ruh' in Frieden, Unsre Liebe stirbt ja nicht.*“

Végső napjait élik az Orczy-ház udvarán 1796 óta fennálló első pesti zsidó templom falai is, melynek helyiségét akkoriban évi 250 forintért bérelték ki 6 évre báró

Orczy Józseftől. Ez volt a Pesten megtelepedett zsidók második „nagy” imaháza. Az első imaházat 1787-ben az ugyancsak Király ucai *Häusler*-féle „majorság” udvarán állították fel, de ez a 6 öl hosszú, 2 öl széles helyiség 10 év alatt már szűknek bizonyult. Az Orczy-házi templom első rabbijaként *Wahrmann Izrael*, azelőtt bodrogkereszturi rabbit választották meg 1799-ben, aki az akkor már 1000 lélekszámon felüli pesti hitközséget most már a helytartóság hivatalos engedélyével vezette bölcs mérséklettel haláláig.

Dr. Schwarz Lajos csáktornyai hitközségi elnöktől valók az alábbi aforizmák:

ARCHIMEDES TÖRVÉNYE

Minden hitközségi elnök annyit veszít súlyából, mint amennyi az általa „kiszorított” hitközségi adó összege.

*

X. Y. hitsorsosunk bizonyára nagyon meggazdagodott, mert már maszkirra sem jön el.

*

Templomainkban már annyira megerősödött a rend és fegyelem, hogy istentiszteletek alatt a templomi előljárókon kívül már alig beszél valaki.

*

Amióta a hitközség bevezette az 1%-os hozományi illetéket, ifjaink szerelemből, hozomány nélkül nőülnek.

A Mátyás-hegy alatti temető

A Mátyás-hegy alatti temető

— Török csali állatmese. —

Kurbán-bájrám ünnepére
Vendégútra kél egy szofta
És egy falu mecsetjénél
Immel-ámmal, fanyar szájjal
Fogadja a fukar molla.
Kelletlenül kászolódik,
Két halat vesz vacsorára,
Gyenge donga volt az egyik,
A nagyobbik rovására.

Odasúgja háremének:

— Kissebbikét, soványabbját.
Estebédre azt süssed meg,
A nagyobbik kövérebbet,
Asztal alatt rejtegedd. —
Am a csupa szemfűl szofta
Meghalotta, meg is látta,
Hogy a halat asztal alá
Csúsztatta a hárem-dáma.

Ülnek bájrám asztalánál
Mollánk mellett vendég-szofta
És amint a lakománál
Áhitattal, jámbor arccal
Biszmilláját elmormolta.
Szoftánk nézi a sült halat.
Csinján veszi két kezébe,
Hozzá hajlik s úgy tesz, mintha
Odasúgna fél fülébe.

Kérdi tőle a ház ura:

— Mit akarsz az apró hallal? —
Sandít egyet csali szofta
És azt mondja fontoskodva.
Csalafinta ábrázattal:

— Meg akartam tudni tőle,
Vajjon látta-é halunkat,
Amelyike elnyelte volt
Világhíres Junuszunkat? —

— Mit felelt rá a halacska? —

Kérdi mollánk a szoftától.
— Túlságosan fiatalnak,
Gyerek-halnak mondja magát.
Még csak hírét se hallotta;
Kérdezzem meg inkább apját,
Ő tán többet látott, hallott;
Nézd szegénykét ott ficánkol,
Ott kuksol az asztal alatt. —

A győri zsidótemető ravatalozóházának régi freskója: Elijehu és Elisa

SOMLYÓ ZOLTÁN: TINÉKTEK KÖNNYŰ...

Tinéktek könnyű: én magam vagyok!
Száz szitkotokra egyetlen jajom van.
Köröttem sok üres helyet hagyok
e zürzavaros, zeg-zúgos vadonban...

Tinéktek könnyű: minden kis kavics
jó köszörűnek a késeitekhez...
Az én kezemben tollon és papíron
kívül más fegyver soha-soha nem lesz.

Tinéktek könnyű: mert néktek a vér
önvermébe rekedt lélek italja...

Énnékem szentség minden, ami él
s riadt jaját az ég felé rivallja...

Tinéktek könnyű! Mert az ördögöt
karonragadva piacra kiálltok.
De én az égi kárpitok mögött
az angyalok kara felé kiáltok...

Az én lángom a csöndes, lassú láng;
ti a sötétlő viharban kiégtek!
A lant a törnél hosszabb életű:
a lant bosszúját szánom én tinéktek!..

A győri zsidótemető ravatalozóházának régi freskója: Jeremiás.
Készítette 77 éves korában Beer Léb Rosenfeld

A SZOMBAT PROPAGANDÁJA GYŐRÖTJT

A győri hitközség, melynek élén dr. Kallós Henrik kormányfőtanácsos, községkerületi elnök áll, igen érdekes, hathatós módszerekkel fogott hozzá a vallási gondolat propagálásához. Az egyes ünnepekre röpiratokat ad ki, melyeket nagy példányszámban terjeszt a családok között. Így legutóbb *menorával díszített röplapon* figyelmeztette a híveket, hogy közeledik a *chanuka*, a zsidó fény ünnepe. „Ha ajándékot akartok adni gyermekeiteknek, *chanukakor adjátok, hogy lássák a zsidó örömet is. Chanuka a zsidó ifjúság öröme ünnepe.*” Ugyancsak egy röplapon dr. Roth Emil főrabbi a hagyomány fontosságára hívja fel a figyelmet. „A hagyománytisztelet megmutatta jó hatását a múltban! Összetartotta a zsidó közösséget! Lehetővé tette a kétezer éves diaszporát! Megóvott a szélsőségektől! Megteremtette a zsidó mértékletességet! Óvta a családi élet tisztaságát! A zsidó hagyományok ma is nevelnek: Egyszerűsége, önuralomra, zsidó felelősségre, mértékletességre, hívó kötelességtudásra!”

Művészeti szempontból is igen sikerültnek mondható a röplap, amelyet a Szombat propagálására adott ki a győri hitközség, szép és stílusos fametszetekkel díszítve. „Kö-

A ház asszonya gyujtsa meg a gyertyákat

A családfő áldja meg a gyermekeket

szöntsük a szombatot isten házában!” olvassuk az első oldalon és alatta a *frigyszekrény* képe, majd a *zsoltár*: „Jertek daloljunk az Örökkévalónak”. (Ez a mottó, melyet a győri zsidó énekkar oly szépen meg is valósított.) „Péntek este legyen az otthon ünnepe.” — „A ház asszonya gyujtsa meg a gyertyákat!” És alatta fametszet a gyertyagyújtás s áldása. „A családfő áldja meg a gyermekeket!”

DR. ROSENFELD MÁTYÁS

OVINU SEBÁSOMÁJIM — MIATYÁNK

Mi Atyánk, oh Ura végtelen határnak,
Hatalmas Királya Életnek, Halálnak,
Földön, Égben, légben, mélységes tengerben,
Elfáradt testekben, megbékélt lelkekben,
„Ovinu básomájim“, Atyánk a Mennyekben!

Tied az Élet — És oh Tied a Halál!
Vágyakozó lelkünk mindenütt megtalál
Mezőn és erdőben, pusztán, rengetegben,
Fénylő napsütésben, vészes fergetegben.
„Ovinu básomájim“, Atyánk a Mennyekben!

Villámot, mennydörgést te küldesz ránk intve,
Melegítő napot, esőt földjeinkre,
Éltető növényzet, virágszál a réten,
Cédrus Libanonban, Pálmafa völgyében,
Éneklő kismadár csicsergi röptében:
„Ovinu básomájim“, Atyánk a Mennyekben!

Csak az ember él töprengőn, kételkedve,
Képzelt hatalmával gögösen kérkedve,
Bábel tornyot épít, csillagokba indul...
Tudás szikrájával sejtekből embert gyúr...
Féreghez hasonló mivoltát feledten,
„Ovinu básomájim“, Atyánk a Mennyekben!

Atyánk, ki Mennyekből tekintsz földi rögre.
Térdre hullva kérünk esdve, könyörögve,
Bocsásd bűneinket, Engedd vétkeinket,
Megsebzett lelkünkre balzsamod Te hinted.
Zokogva kérlelünk bánatos könnyekben,
„Ovinu básomájim“, Atyánk a Mennyekben!

Étkezés előtt mondjuk el a kiddust

borra

kettős kalácsra

és alatta az áldás szövege, fametszetben pedig az áldó kezek. „Mondjuk el a kiddust borra, kettős kalácsra!” Mind a két eshetőség fametszete illusztrációval. Befejezésül fametszetben egy könyv és alatta felhívás: „olvassunk Bibliát, zsidó könyvet!”

Olvassuk a Bibliát!

Olvassunk zsidó könyvet!

„Jertek, daloljunk az Örökkévalónak“

Goldziher Adolf, Goldziher Ignác atyja
(Olajfestmény dr. Büchler Sándorné
tulajdonában)

Hirsch Goldziher Nátán Mayer rabbi
(Hamburger olajf. 1869 Bacher Vilmosné
hagyatékából)

Goldziher Adolfné Goldziher Ignác
anyja (Olajf. dr. Büchler Sánaorné
tulajdonában) (Pál Nándor felv.)

DR BÜCHLER SÁNDOR: A GOLDZIEHERÉK CSALÁDFÁJÁRÓL

Goldziher Esperanza leányának, Cipóranak utódai a XVIII. század alkonyatán a porosz főváros zsidó társadalmának legfelsőbb rétegét alkották, kiknek szalonjában „aufklärista” írók, tudósok, művészek fordultak meg. A berlini ház sokat magasztalt szellemi színvonalát, finom izlését Cipóra női leszármazottjai: Fanny, báró Arnstein Nátán Ádám felesége (szül. 1759 november 29, megh. 1818 június 8.) és Cecilia, báró Eskeles Bernát neje (szül. 1760, megh. 1836 április 27.) — héber nevében Goldziher Esperanza leányának neve öröklődött — elvitték magukkal Bécsbe, melynek társadalmi életében ünnepezt irányítókká váltak.³⁰ A hájos, felette rokonszenves Arnstein Fanny báróné szalonja a bécsi kongresszus alatt a legelőkelőbb arisztokraták, diplomaták, költőknek volt gyülekező helye.³¹

Arnstein Fanny lényét bámulója következően festette meg:

„Eine hohe, schlanke Gestalt, strahlend von Schönheit und Anmuth, vornehmen Tons und Betragens, lebhaften, feuerigen Ausdrucks, scharfen Verstand und Witz mit fröhlicher Laune vereinernd, nicht ohne Belesenheit, und fremder Sprachen wie der eigenen mit Meisterschaft kundig.“

Goldziher Esperanza leánya, Cipóra utódainak sorában kimagaslott a zeneköltészet halhatatlan mestere, Mendelssohn-Bartholdy Felix (szül. 1809 február 5, Hamburgban, megh. 1847 november 4, Lipcsében).³²

³⁰ Goldziher Esperanza leszármazottjai Berlinben, Bécsben, Freudenthal i. m. 147—152, 282—283 és dr. Bernhard Wachstein, Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien, II. (Wien 1916), 368, 462.

³¹ A két nővér jellemrajza, M. Kayserling: Die jüdischen Frauen (Leipzig, 1879), 220—227; Nahida Remy: Das jüdische Weib (Leipzig, 1892), 242—250; Dr. Samuel Krausz: Geschichte der isr. Armenanstalt in Wien (Wien, 1922), 81—82; Max Grunwald: Vienna (Philadelphia, 1936); Nachträge zur Geschichte der Juden in Österreich (Wien, 1936) Wachstein-rész 70—72, Taglicht-rész 62—71. A berlini társasági életről Ludwig Geiger: Die jüdische Gesellschaft Berlins im 18. Jahrhundert (Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur, Berlin, 1898), 190—215.

³² Mendelssohn-Bartholdy Felix leszármazása, Freudenthal i. m. 282.

Mialatt a Goldziher nőág hajtásai Berlinben és Bécsben a jószerencseörömét, ragyogását élvezhették, a császárvárostól nem messze, a magyar határon fekvő Köpcsényben, melynek Kittsee a német neve, az élet nehézségeivel küzdöttek a hamburgi Goldziher törzs egyenes leszármazottjai fiágon. Az Eszterházy hercegeknek ezen a birtokán, az úgynevezett „hét község” (Sebá kehiloth) egyikében, Goldziher Eljárum Gottschalk fia Mózes gyökeredett meg, aki a Goldziherek magyar ágának megalapítója.

Felderítésre vár, hogy Goldziher Mózes miért szakadt el a Hanzavárostól? Vajjon a Magyarországra széledt hamburgi zsidó gyarmatban esetleg rokonai voltak, akik magukhoz hívták, vagy felszólításuk nélkül a maga elhatározásából követte nyomukat, hogy közelükben keresse boldogulását? Hamburg és Magyarország zsidói közt a nagy távolság ellenére összeköttetés állott fenn már a XVII. század végén. Kismartoni zsidó kereskedő Hamburgban és Lipcsében szerezte be árúit;³³ a kismartoni Kóhén Izsák ben Jakab 1721-ben Altonában járt, hogy ott kiadja magyarázattal a peszachi Hágádát. A XVIII. század első felében Hamburg és Hamburger nevűek, ami rávilágít származásukra, Magyarország nyugati vármegyéiben szálltak meg. A pozsonyi zsidók 1727-iki összeírása megemlíti, hogy körülbelül 1717-ben költözött Pozsonyba Amsterdamból a bécsi Sinzheim bankár és hadseregszállító könyvelője, Joachim Hamburger³⁴ és felesége Rachel. Joachim fia, az 1727-iki conscriptióban feltüntetett József nyomtatta Amsterdamban 1757-ben Schwab Menáchem Mendellel együtt a Vikuach Jájin-t. Ugyancsak Amsterdamból érkezett Pozsonyba 1721 táján Volff Hamburg és neje Lea. 1717 felé jött Pozsonyba David Marcus Hamburg és frankfurti származású felesége Lea. Pozsonyban ekkor ugyancsak hamburgi volt Marcus Arnsteinernek Salamon nevű tanítója és a frankfurti Moyses Drach Freundl nevű felesége, ki 1717-ben

³³ Magyar Országos Levéltár, Cancelláriai fogalmazványok 1707 okt. 4.

³⁴ Az 1736-iki pozsonyi összeírásban a hamburgi Joachim Hamburger kiskereskedő; Dr. B. Wachstein a Hugo Gold által kiadott Die Juden und die Judengemeinde Bratislava meghízhatatlan gyűjteményében, 81—83.

Glück Nátánn Goldziher Mária,
Goldziher Ignác nővére,
dr. Büchler Sándorné anyja

Goldziher Izsák
Goldziher Vilmos professzor
atyja

Goldziher Meir Hirsch Henrik rabbi
(fotoaquarell dr. Büchler Sándorné
tulajdonában) (Pál Nándor felv.)

húzódott Pozsonyba.³⁵ A pozsonyi temetőben porlad a hamburgi Izsák jámbor, jótékony Rebeka leánya, ki 1727 május 24-én halt meg.³⁶

Hamburgból rajzó zsidók útja nemcsak Pozsony felé, hanem máshova is irányult Magyarországon. *Budára vándorolt a tudós Chálfán Józua ben Gerzson*,³⁷ kinek Chálfán neve foglalkozást jelent, mert Chálfán-nak hívták héberül a pénzváltót, a bankháztulajdonost. *A budai Chálfán-Hamburger Józsuának fiát Aron Juda Löböt*, ki rabbitanácsosként működött Prágában, *1751-ben rabbinak választották a sopronmegyei Németkeresztúron, Deutschkreutz-on, a ghetto nyelvén Célemben*.³⁸ Józua fivére, Izsák volt talán az a jeles tudós s rabbi, kinek Hamburger Menáchim Cevi nevű fia Zalaszentgróton viselt rabbihivatalt, ahol 1806 augusztus 16-án fejezte be életét.³⁹ A németkeresztúri rabbi nővére Rebeka (meghalt Kismartonban 1772 május 1) felesége volt a szintén Hamburgból eredt Kohén Ázriel ben Chájjim kismartoni rabbitanácsosnak.⁴⁰

Nem állapítható meg, hogy Goldziher Mózes ezekhez a kultúrált, a német városi életet a magyar vidékkel felcserélő zsidókhoz vérségi kapcsolat fűzte-e, ami befolyásolhatta, hogy utánuk induljon.

Zsidók a XVIII. században nem költözködhettek szabadon Bécsbe. A megtelepülés nehézségei okozták, hogy a korlátolt számú bécsi zsidó nagykereskedők és szállítók

³⁵ Az 1727-iki conscriptio Magyar Országos Levéltár, Acta particularia No. 43, 1727 okt. No. 56.

³⁶ Weisz Izsák: Ábné béth hájócer (Paks, 1900), 901, 23. sz.

³⁷ Büchler: A zsidók története Budapesten, 244, általa helyreigazítva Magyar Zsidó Szemle XXVII. évf. (1910), 88. a Bacharach-család Magyarországon dolgozatában.

³⁸ Mandl Bernát közölte rabbilevelét a Magyar Zsidó Szemle XVIII. évf., 388—391. Hibás leszarmazási táblája: Dr. B. Wachstein: Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Eisenstadt (Wien, Leipzig 1926), 718.

⁴⁰ Sírfeliratuk Sándor Wolf—Dr. B. Wachstein, Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Eisenstadt (Wien 1922), 81, 137. o.

³⁹ Hamburger Menáchém Ceviről Dr. Richtmann Mózes i. m. 51.

hatalmas gazdasági gépezetüknek⁴¹ külföldön toborzott alkalmazottait, bevásárlóit részben magyar földesurak birtokain helyezték el, ahol nagylelkű védelmet kaptak. Valószínű, hogy Goldziher Eljárum Gottschalk fiát, Mózes szintén bécsi nagykereskedőház vonta Hamburgból bevásárlónak Köpcsénybe, ahol távolmaradt tőle az a sok

⁴¹ A bécsi zsidó nagykereskedőkre és alkalmazottaikra vonatkozóan: Dr. Max Grunwald, Samuel Oppenheimer und sein Kreis (Wien, Leipzig 1913); Dr. J. Taglicht: Nachlässe der Wiener Juden im 17. und 18. Jahrhundert (1917); Dr. B. Wachstein: Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien, II.

1819
Szeretett nővéremnek,
örök emlékéül.
Goldziher Ignác
Goldziher Ignác 17 éves korában

zaklatás, melynek a Bécsben tartózkodók a hatósági személyektől ki voltak téve. A főnemesi uradalomban nyugodtabb élet jutott ki neki, mint a Bécsbe szorult néhány hamburgi zsidónak.⁴²

Goldzieher Mózes — ahogy hivatalos írás közli⁴³ — 1735-ben jött Magyarországra feleséggel, gyerekekkel. Az 1735-iki köpcsényi összeírásban⁴⁴ mint *Moises Getschl* fordul elő, aminek jelentése: *Mózes a Gottschalk fia*. Ez a conscriptio Mózes dominus hereditariusának Dánia királyát tünteti fel, ami arra utal, hogy a hamburgi zsidók közül való volt, kikre a dán királyság terjesztette védelmét. Nős, egy kis gyermek atyja volt ekkor. Foglalkozási rovatába bevezették: „Alys Merces emendas procurare solet, vulgo Unterhandler.“ Ugyanekkor hozzá hasonlóan mások megbízásából végzett bevásárlásokat, üzleti közvetítést Köpcsényben, a morva Salomon Hajjud, aki azért kapta ezt a nevet, mert szénát szállított a bécsi császári istállóknak, a nürnbergi Seligmann, aki gyöngyöket is vett és a prágai Hirschel Prach.

Midőn Goldzieher Mózes megvetette lábát Köpcsényben, itt 61 zsidó családfő lakott, néhányan tulajdon házukban. Goldzieher Mózes többedmagával az uradalmi kúriában bérelt lakást. A családok túlnyomóan magyar származásúak voltak 36, morva eredetű 15, cseh 5, németbirodalmi 3, lengyel 2. Legnagyobb részük kereskedéssel foglalkozott, portékájukat nyitott boltokban árusították vagy faluztak vele lovon s hatyukban, nyersterményeket, ezüstöt, rezet vettek. A szabó, üveges, pálinkafőzőiparon kívül kenyérkeresetet nyújtott nekik a tanítás, levélhordás, főzés. Az egyik abból élt, hogy lakodalmakon tréfákat űzött. Gyermekeitől eltartott, foglalkozás nélküli, koldus mindössze 4 volt. Tíz özvegyasszony élt a zsidó községben, akik közül heten csipkét, paszományt készítettek.

A község élén a lengyel Lazarus Abraham rabbi állott,⁴⁵ az iskolarektort Majernek hívták.

Ebbe az idegen humuszba, a hamburgitól teljesen elütő környezetbe plántálódott be Goldzieher Mózes.

Az 1771-iki mosonvármegyei conscriptio tollhibával Moyses Haimburger-nek nevezi Goldzieher Mózeset, háztartásában feleséget és egy 14 éves fiút talál, kenyérkeresetről megjegyzi: *Attritas vestes distrahit, nullum lucrum habet*. Az 1774-ben készült köpcsényi összeírásban, mely 83 zsidó családról tud, 336 lélekszámmal, *Moyses Hamburger feleségének neve „Chajle Moyses“*, a fiúgyermekszám és foglalkozás az előbbihez képest nem változott. Ebben az összeírásban megjelenik már *Mózes fia is: Libman Moyses* feleségével *Rejle*-vel és 16 éven aluli 3 fiával. foglalkozása gyapju- és bőrkereskedés.⁴⁶

Goldzieher Mózes magas kort ért el;⁴⁷ az 1786-iki dátumot viselő családi okmány Mózes neve mellé a halottnak kijáró eulogiát illesztette.

⁴² A. F. Pribram: *Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Wien* (Wien, Leipzig 1918) I, 335, 338, 405.

⁴³ Magyar Országos Levéltár, Helytartósági osztály, *Conscriptiones Judacorum*.

⁴⁴ Magyar Országos Levéltár, *Urbaria et conscriptiones fasc. 2, no. 71*.

⁴⁵ *Sírfelirata Mózes Eliezer ben Ábrahámnak* nevezi, L. Moses: *Inschriften und Urkunden aus den Sieben Gemeinden*, 6.

⁴⁶ Magyar Országos Levéltár, Helytartósági osztály, *Conscriptiones Judacorum*.

⁴⁷ 1777 január 30. családi okmány öregnek jelöli.

Az örök nyugalomra tért Goldzieher Mózes fiairól családi értesítőként az a felette érdekes okmány számol be német nyelven, mely Baum Hierschl Dávid köpcsényi rabbi, Reichenstein Wolf Jacob zsidó bíró és Figdor Jacob templomesküdt aláírásával és pecsétjével megerősítve, a köpcsényi zsidók névjegyzékét tartalmazza.⁴⁸ Ennek összeállítására 1787 november 25-én készült, az állandó családnév viselését elrendelő császári patens végrehajtásakor. Ebből a hivatalos iratból kitűnik, hogy a köpcsényi hitközségben, melyben akkor 90 zsidó család élt 384 lélekszámmal, három Goldzieher családfő lakott.

Goldziher Carolus — a ghetto jegyzője Golzihr Krolesz-nak írta — *Rebeka feleségével és Maria leányával*. Az akta tudósítása szerint Goldziher Carolust a ghettóban Kalman Lebl-nek hívták, aki nem más, mint *Goldzieher Mózes fia Kalonymos Kálmán Júda Lob*.

Goldziher Philipp és felesége Rela, akit a jegyzék „Renatta“-nak nevez, valamint „*Feischl, Natten Jakob*“⁴⁹ fiaik, továbbá három leányuk: „*Hane, Pessel, Heye*“. Ez a „*Philipp Goldzihr*“ azonos *Goldzieher Mózes* fiával, *Jómtób Lipmann*-nal.

Az okmányban a harmadik Goldzieher családfő „*Efroim Hamburger*“ és neje „*Lehe Helena*“. Gyermekük nincs feltüntetve, mert fiatal házasok voltak.⁵⁰ *Hamburger Efrájim*, épúgy *testvére Ábrahám*, akit az okmány kihagyott, *fiai voltak Goldzieher Jómtób Lipmannak*.

Jómtób Lipmann fia, Nátán Jakab, Pozsonyban telepedett meg; az 1828-iki pozsonyváraljai conscriptióban Goldszir Natan néven fordult elő 2 fiúval, foglalkozásának megjelölése: Factor.

Goldzieher Mózesnek Jómtób Lipmann és Kalonymos Kálmán Juda Löb fiai kívül *Lea* nevű leánygyermek is volt; férjét Juda ben Józsefnek hívták, szintén Köpcsényben lakott, melynek virágzó zsidó községe 1786-ban házat vásárolt kórház céljára.⁵⁰

A két fiú és családja Köpcsényben generációkon át börgyártást és kereskedést űzött, ami szerény megélhetést nyújtott nekik, de azért módot adott, hogy házat szerezhessenek ott. A feldolgozott bőrt Ausztriában és Magyarország különböző városában hozták piacra az üzlettársaságba tömörült családtagok, kiknek becsületességét, emelkedett szellemi színvonalát lakóhelyükön túl is elismerték. A „chábér“-adományozó oklevél, melyet Jómtób Lipmann vőlegénysége idején Deutsch Manáchem Mendel köpcsényi rabbitól 1762 június 13-án kapott, így jellemzi Jómtób Lipmann: „*tisztelni való, a vallás szavaira figyelő, a Szentírás ismeretében fokot elért fatalember*“. Kálmánról, ennek lakodalma előtt az Ungarisch-Bródból származott Baum Cevi Hirsch köpcsényi rabbi megállapította: „*ősei nyomdokain halad útján, igazsággal övezi magát és egyenesek bölcsességében szerzett birtokot*“.⁵¹

(Folytatása következik.)

⁴⁸ Moson vármegye levéltára 1788. évi fasciculus, 1140. szám.

⁴⁹ Nátán Jakab 1801-ben még nőtlen volt.

⁵⁰ Moson vármegye levéltára, 1786, 259. sz. jegyzőkönyv.

⁵¹ A családi írások közt. A régi családi írásokat, okmányokat, melyek a XVIII. századig nyúlnak vissza, dr. Goldziher Ignác halála után fia, dr. Goldziher Károly műegyetemi professzor gyűjtötte össze. A családra vonatkozó adatokat, ha nem idézem a forrást, ezekből az írásokból, okmányokból merítettem.

SÓ S ENDRE: EMBEREK ÉS KÖNYVEK

A MULT ÉS JÖVŐ főszerkesztője, Patai József barátom, felszólított, hogy számoljak be időnként lapja hasábjain olvasmányaimról. Felkérésének, ime, eleget teszek. Ezzel is szolgálni akarom a magyar-zsidó kultúr-közvélemény kialakításának az ügyét. Így tehát — e számtól kezdődően — „*Emberek és könyvek*” címmel minden második, harmadik hónapban kifejtem majd a *Mult és Jövő* lapjain újabb és régibb írókkal s írásokkal kapcsolatos nézeteimet és érzelmeimet. Filozszemita és antiszemita, jó és rossz, magyar és külföldi, zsidó és nemzsidó emberekről s könyvekről lesz szó e rovat-félében, ahol foglalkozni akarok azokkal az írókkal, tudósokkal, regényekkel, tanulmánykötetekkel és verseskönyvekkel, akik és amelyek éppen elém kerülnek.

Csak annyit kívánok még megjegyezni, hogy *értékítéletemben szűken értelmezett felekezeti szempontok sohasem befolyásolhatnak*. Egy rossz könyv akkor is rossz könyv marad és értéktelen a zsidó közösség számára, ha csöpög belőle félreértett „zsidó szellem”. Egy jó könyv viszont akkor is jó könyv és zsidó érték, ha szerzője esetleg külön utakon jár és nem alkalmazkodik a sablonhoz. A katolikusok már rájöttek erre az igazságra. Mint *Bangha Béla* lapjában, a *Magyar Kultúra*-ban, olvasom — az „*Elvesztett drachma*” című regénnyel kapcsolatban, amely ellen egyes apácák kifogásokat emeltek —: „A katolikus regényirodalom nem igazodhatik egyszerűen az úgynevezett *scandalum pusillorum* — a fiatalok esetleges megütközése — után. Nem szabad a katolikus kultúrshívnívonalat mesterségesen lenyomni...” *Ugyanígy nem lehet mesterségesen lenyomni a zsidó kultúrshívnívonalat sem*. A zsidó íróktól csak akkor várhatunk európai szinten mozgó, széles horizontú alkotásokat, ha nem rakjuk már előre bilincsbe a tehetségüket. *Az író sokszor nagyobb hatású, mint a pap. De ahhoz, hogy ezt a nagyobb hatását kifejthesse, nagyobb szabadságra is van szüksége, mint a papnak. Persze, a szabadságnak és az ízlésnek is megvannak a határai...*

IZLÉSTELENNEK TARTOM például azokat a bekonferáló sorokat, amelyekkel a különben nagyon tehetséges és a *Mult és Jövő*-ben is többször méltatott *Pap Károly* ajánlja a nagyérdemű publikumnak új regényét, az „*Azarel*”-t. *Pap Károly* a következőképpen hirdeti munkáját: „Fajtam, az elkendőzés mestere, az emberi haladás nevében és álarcája alatt, az öncsalásnak és mások áltatásának olyan csontigtható szövevényét fejlesztette ki magában, amely annyi nyelven szól, ahány országban lakik; ez a szerencsétlen nép az egyetlen, amely még álmodóiban: íróiban és költőiben sem képes arra a teljes, önfelelt őszinteségre, amely a művészet tápláló anyja.” Az őszinteség és a nyugalom hiányát — mint a továbbiakban kifejti — „kegyetlenséggel” pótolja... Ez teljes mértékben sikerült is. *Az „Azarel” — kegyetlen, bántó, brutális könyv*. Lehet, hogy egy zsidó család ilyen volt, de a zsidó családok általában más milyenek voltak. *Kár tehát az antiszemita köröknek általánosítási alapot adni*. Az „*Azarel*” közönségének túlnyomó része — a bekonferáló sorok után — úgyis ezekből verbuválódik.

Féltjük *Pap Károlyt*. Attól tartunk, hogy egy szép napon bekerül azoknak a zsidó „öngyűlölőknek” a sorába, akikről a horogkeresztesek által meggyilkolt *Theodor Lessing*: „*Der jüdische Selbsthass*” című könyvét írta. Jó volna, ha nem így lenne és az „*Azarel*” csak muló epizód szerepét kapná a kiváló író gazdag munkásságában.

COUDENHOVE-KALERGI GRÓF, a Páneurópa-mozgalmak megteremtője és vezére, két könyvvel szerepel a legutóbbi könyvpiacra. A „*Totaler Staat, totaler Mensch*” és

a „*Judenhass*” című munkáival. *Az előbbiben vétőt emel az állami mindenhatóság ellen, az utóbbiban pedig szembe száll az antiszemitizmussal*.

Coudenhove-Kalergi gróf az édesapjától tanulta a zsidóság megbecsülését. Ez a fiatalon elhunyt osztrák-magyar diplomata, aki japán nőt vett feleségül, már évtizedekkel ezelőtt heves támadást intézett „*Das Wesen des Antisemitismus*” című könyvében az akkori zsidógyűlölők ellen. Az idősebb Coudenhove-Kalergi ugyanis azt az álláspontot képviselte, hogy az antiszemita nemcsak a zsidóságot gyálázzák meg, hanem a zsidóságból származott kereszténységet is. A fiatalabb Coudenhove-Kalergi ugyanilyen okból viaskodik a horogkeresztesekkel, akik a zsidósággal együtt a kereszténységet is a vádlottak padjára ültették.

A „*Judenhass*” — hátor, nyiltszavú vallomás a keresztény felebaráti szeretet mellett és a horogkeresztes gyűlölet ellen. Méltó az „*Ethik und Hyperethik*” és a „*Praktischer Idealismus*” szerzőjéhez.

AZ UJ MAGYARSÁG karácsonyi száma — sok friss antiszemita írás mellett — újból leközi néhai *Prohászka Ottokár* püspöknek egy tizennégy év előtti cikkét, amely a kurzus viharos napjaiban született és valósággal hemzseg a népgyűlési szólamoktól. *Ez a cikk hiányzik a nagy főpap összegyűjtött műveiből*. Azok, akik műveit sajtó alá rendezték, bizonyára nem véletlenül hagyták ki, hanem szándékkal. *A zsidók elleni kifakadás ugyanis beletartozik Prohászka Ottokár politikai eltévelyedései közé. Ha Székesfehérvár püspöke ma élne, kétségtelenül letagadná és megtagadná*. Letagadná és megtagadná ugyanúgy, mint rövid pártpolitikai pályafutását, amelynek során megmutatta, hogy mennyire nem való az apró heccekkel, furfangos taktikákkal teli közélet némely nagy gondolkodónak.

Azon a karácsonyi napon, amelyen az *Uj Magyarország* a régi *Prohászka*-cikket felelevenítette, jelent meg egyébként a pápa legutóbbi beszédének a szövege. *Ez a beszéd, amely éles szavakkal mutat rá a németországi vallásüldözésekre, szöges ellentéte Prohászka cikkének, amelyet Milotay István alkalmatlanabb időpontban nem is szedhetett volna elő...*

RELIGION UND NATURWISSENSCHAFT címmel most jelent meg a Nobel-díjas *Max Planck*-nak, a berlini egyetem világhírű elméleti fizika-tanárának az az előadása, amely — már helyzeti energiájánál fogva is — óriási feltűnést keltett s amelyről annakidején az egész nemzetközi sajtó beszámolt. *Max Planck* a berlini egyetem dísztermében tett tanuságot a vallás és a tudomány elválaszthatatlansága mellett. Előadása éppen abban az időben hangzott el, amikor a Harmadik Birodalom megkezdte az irtóhadjáratot a vallások ellen s minden tudományt horogkeresztes céltudománnyá óhajtott átalakítani.

Max Planck szerint: minden igazi tudós előbb-utóbb megtalálja az Istenhez vezető utat. *Isten nélkül még a természettudós sem juthat eredményekhez*. Míg a közönséges hívő esetleg már a dolgok kezdetén rádöbben Istenre, a tudós rendszerint csak a dolgok végén leli meg Istent, aki nélkül megmagyarázhatatlanok a természet jelenségei és befejezetlenül maradnak a legmesszebbmenő kutatások. *Érdekes, hogy abban a korszakban, amelyben a vörös és a barna újpogányság megindult a világ leigázására, Európa legkiemelkedőbb szellemei tüntetően felsorakoznak az Isten-eszme védelmében*.

HÁROM VERSKÖTET fekszik az asztalomon. Három fiatal zsidó költő könyve. Egyik tehetségesebb, mint a másik. Mindegyikük versgyűjteménye megérdemli, hogy legalább néhány sorban méltatást kapjon.

Vándor Lajos — a legeredetibb lírikus. A „Csoportkép” versei külön hangot jelentenek a mai nemzedék koncertjében. Füst Milán volt ilyen magányos költő a Nyugat korszakában. Vándor Lajos egyik erőssége — a szatira. Ritka adomány. Ritka isteni kegy. „Legenda prózában”, „Állatmese”, „Expedició” című versei bármely magyar anthológiában helyet foglalhatnak. Ha kicsit enged nyereségéből, ha kicsit megfékezi ficánkoló kedvét, Vándor Lajos komoly értéke lesz az új magyar lírának.

Bihari Klára — igazi költő. Verseit áthatja az a finom nőesség, amely Kafka Margit óta olyan kevésszer jelentkezett a magyar irodalomban. Istenes verseiben a modern ember hangulatai öszetalálkoznak azzal a mély vallásossággal, amelyet a költő bizonyára őseitől örökölt. Több költeménye nagyon alkalmas a szaválásra... Vers-

kötetének nincs külön címe. Az egyszerű fedőlapon mindössze annyi olvasható: Bihari Klára versei.

Forgács Antal — érett, kész költő. Egyike a legjobbaknak abban a nemzedékben, amelynek csúcspontjait eddig Szabó Lőrinc, Illyés Gyula és szegény József Attila jelezték. Ez a generáció épügy felmutathat zsidó értékeket, mint az előzőek. Radnóti Miklós és Forgács Antal máris olyan költők, akiket számontart az irodalomtörténet... Forgács Antal, akinek „Időm törvénye szerint” című versgyűjteményét az irodalmi események sorában illik megemlíteni, egy pillanatig sem titkolja a zsidóságát. „Üldözött” című verse — a kötet egyik legszebb darabja — zsidó vallomás. A meghajszolt zsidóság drámai hangú vallomása. Befejező szavai sokáig zúgnak a fülünkben: „Üldözött vagy, ki nem nyughat soha, menekülne, de nem tudja hova.”

HELLER BERNÁT: A MISNA MAGYARUL*

A magyar misna, Widder Salamon jelentős műve, zsidó gimnáziumunk termékeny talajából sarjadt. Kegyelet sarjasztotta. A zsidó gimnázium barátainak egyesülete áldozni kívánt egyik alapítója, a lánglelkű Kramer Malkiel emlékének. A nemes elgondolásokban kifogyhatatlan Goldberger igazgató kegyeletes javaslatára az Egyesület elhatározta, hogy a gimnáziumban Kramer-misnatanfolyamot szervez. A tanfolyamot Widder tervezte, szervezte, vezeti, — évente Kramer M. halála évfordulóján mutatja be munkáját. Widder oly lelkiismeretes mélyedt bele új föladatába, hogy most már a misna magyar fordításával lepi meg a zsidóságot.

Hatalmas vállalkozás. A német protestáns tudomány évtizedekkel ezelőtt a munkatársak egész táborával látott hozzá hasonló föladathoz s még máig korántsem fejezte be a rég megindított művet. Widder pedig egymaga vág neki, mögötte nincs sem fakultás, sem mecénás, — egyedüli segítő társa a testvéröccse, a Lugosban megjelenő Kirjat Széfer-sorozat hátor kiadója.

Misna voltakép tanulást, ismétlést jelent, kivált a hagyomány tanulmányozását; mint műszó misna: a haláchikus megállapítás, nevezetesen a Jehuda ha-naszi összeállította gyűjtemény, amelyen fölépült a talmud. (Bacher, Terminologie I, 122, 194 II. 238). Ez a misna hat rendre tagolódik: 1. Zeráim (földművelésre vonatkozó törvények), 2. Móéd (ünnepekre vonatkozók), 3. Násim (nőkre, házasságra vonatkozók), 4. Nezikin (birtokjogi és büntetőjogi törvények), 5. Kadósim (szentségre), 6. Tohorót (tisztaságra vonatkozók). Ez a hat rend 63 könyvet foglal magában. Ezek közül Widder fordításában már előttünk van: 1. Beráchót (áldások, imák), 2. Péá (a mezőnek széle, amely meghagyandó a szegények részére), 3. Demáj (oly termés, amelyről kétséges, vajjon lerótták-e belőle a kóhénnek és lévinek járó illetekeket, 4. Kilájim (tiltott vetéskeverésről, fajkeresztelésről), 5. Seviit (a hetedik évnek, a semittának törvényei).

Minden traktátus előtt Widder összeállítja a Szentírásnak idevágó rendelkezéseit s megállapítja a szakkifejezéseket. A magyar fordításban azután már héberül megmarad a műszó, pl. terama, a kóhénnek járó illeték, tevel, oly termés, melyről az illetekeket le nem rótták. Ennek az eljárásnak kiterjesztése volna ajánlatos (pl. havdálá, chulin-ra).

A bevezetések, a fordítás, a magyarázatok a legeslegritkébb esetekben indítanak ellentmondásra. Mégis néhány példa. III. l. Az írásbeli tan korántsem szorítkozik a tóra 5 könyvére; kiterjed az a Szentírás mind a 24 könyvére; szintúgy 173. l. mitpehát ha-szefárim nemcsak a tóráköpönyeket jelenti, hanem azokat a takarókat, amelyekkel az összes szent könyveket óvták; Szanhedrin 100 a. haboznak,

vajjon Eszter könyvét is megilleti-e az ily takaró. A 38. és 217. lapon a szamaritánusok nem kerülnek kellő történelmi világításba; a misna korában rég nem imádtak bálványt. Nem hiszem, hogy Adóné haszade az orangutangot jelöli (170. l.); valószínűleg az aggádának van igaza, amely ezt a jelölést meszeszerű növényállati lényre vonatkoztatja, emberi-állati lényre, mely a földből nő ki. (Alraun.) Erről a mesebeli lényről egyébként Löw Immánuel készül tudományos, végleges fölvilágosítást adni. Az állati élet jelenségeinek fordítására vonatkozólag is volna kérelmem a szerzőhöz. Schopenhauer fölhaborodik azon az emberi elbizakodottságon, amely ugyanazokat az életjelenségeket, ugyanazokat a tagokat másként jelöli az állatnál, mint az embernél. Ezért a szerinte igazságtalan megkülönböztetésért a mi Szentírásunkat teszi felelőssé. Evvel szemben (a Löw-Emlékkönyvben) kimutattam, hogy ép Szentírásunk és régi vallásos irodalmunk pl. a születést, meghalást, táplálkozást, a tagokat ugyanúgy jelöli az állatnál, mint az embernél. Szerzőnk (170: szóládim, 210: nevéla fordításánál eltér ettől a nemes hagyománytól.

De mit jelent ez az egy-két apró kifogás az elismerni valónak tömegéhez képest! A fordítás céljára Widdernek mélyreható földműveléstechnikai, kivált pedig növénytan tanulmányokat kellett végeznie. Bizonytal úgy jár vele a legtöbb olvasó, mint magam: a rengeteg gyönyörű magyar növénynév közül sokat most hall először. Valójában ennek a bámulatos munkának ellenőrzésére és méltatására csak egyetlen ember volna hivatva: Löw Immánuel. A magyarázat céljára pedig Widder legjavát tanulmányozta annak, amit zsidó elme és odaadás az ókorról a mai napig itt alkotott: a két talmudot, a Rambamot, Löw Flóráját, Krauss Archaeológiáját, a Ha-szadét, a Lesónénú évfolyamait, amelyeknek ő állandó olvasója.

Nem áztatjuk magunkat: a misnát Widder sem tudja oly népszerűvé varázsolni, mint amilyen Drujanov zsidó adoma-gyűjteménye, vagy Bialik Rabinetzki aggáda-kincse. De a magyar misnaolvasó Widderben lelkiismeretes, megbízható kalauzt kap, aki nem hagyja cserben, szinte oly kevéssé, mint Rasi a talmudkutatót. Meleg elismerésünket avval az óhajtással egészítjük ki: adassék meg a bámulatra méltó szerzőnek és az elismerésre méltó kiadónak, hogy tárgyi és tárgyon kívüli nehézségeket diadalmaskodva fejezik be a teljes misna fordítását meg a magyarázatát s hogy a héber szöveg tudományos kiadásával, amelynek a hiánya ép nekik fáj százszorosán, koronázzák a derék művet.

* Misnájót, a Misna hat rendje. Széder z'ráim. Fordította és magyarázta Widder Salamon. Kirjat Széfer Lugoj (Lugos) 1937.

PÁLFÖLDY MARGIT: „ANTISZEMITIZMUS”

Nem arról az évszázadokon át húzódó gyűlölködésről akarok szólni, amely a kereszt jegyében gyilkol és rombol. Mely megkezdődött a keresztes hadjáratok alatt és stilszerűen folytatódik napjainkban a nyilas-, horog-, kaszás- és egyéb keresztiek védelme alatt. Emögött az antiszemitizmus mögött a legesúfabb emberi tulajdonság, az irigység lap-pang. Az az antiszemitizmus, amelyről írok és amely több gyermekkori emlékből tevődik össze, határozottan kedves. Pedig van benne gyalázkodás, testi sértés és még „pogrom” is — és mindezek dacára mosolyt fakasztó és rokonszenves.

Kezdjük az első esetnél. Egészen apró kislány voltam és német kisasszonyommal, egy nagy darab fiatal sziléziai lánnyal sétáltam a kisváros főuccáján. Egy kis bádogosinas ment el mellettünk — még ma is magam előtt látom szurtos képét —, aztán a kezében tartott bádogkannákkal pokoli zajt csapva, ezt kiáltotta felénk: — Zsidók, zsidók!

Szegény német lány halálra rémült, egy szót sem értett magyarul. A véletlen úgy hozta magával, hogy édesapám jött a nyomunkba és megkérdezte az antiszemita kis inast: — Honnan tudod öcsém, hogy zsidók?

— Hát nem hallja a tekintetes úr, hogy zsidóul beszélnek? — felelte a fiú.

— És miért haragszol a zsidókra? — tudakolta apám.

— Mert én nem tudok zsidóul beszélni — ismerte be a kis inas leplezetlen irigységgel.

*

A másik eset hőse Pozsgai gazduram, míg a szenvedő, azaz a testi sértést elviselő alanya a Sterk szatócs volt. Ez utóbbi volt apám ügyfele és ő akarta bíróság elé vinni a gazduramat. Édesapám az ilyen kisebb méretű becsület-és testisértési ügyeket rendszerint kibékítéssel szokta elintézni. Behívatta tehát irodájába Pozsgai uramat és megmagyarázta neki, hogy okosabb lesz, ha minden pereskedés nélkül megtéríti a gyógykezelés költségeit és bocsánatot kér Sterk úrtól. De Pozsgai gazda makacszkodott. Ő nem követi meg a zsidót. Apám hiába magyarázta neki, hogy ha valakit megbántunk, azt ki kell engesztelni, akár keresztény, akár zsidó.

— De egy ilyen zsidót nem! — fakadt ki Pozsgai.

Most derült csak ki, hogy a gazda azért ragadtatta magát könnyű testi sértésre, mert a Sterk szatócs valami megjegyzést tett az ugyancsak zsidó Weinreb szatócs árujára, akinek pedig Pozsgai uram régi vevője volt. A gazda tehát védelmére kelt az ő emberének. Szörnyen megharagudott Sterkre, hogy zsidó létére nem átalotta „az ő zsidóját” leszołni. Sterk is belátta, hogy ez csúnya dolog volt és végül még ő volt az, aki a gazdát megengesztelte. Az ügy ezzel be is fejeződött.

*

A harmadik esett a „pogrom”, melynek ötéves koromban én voltam az értelmi szerzője. Egészen szabályos kis pogrom volt: zsidóbántalmazás és zsidóüldözés. De annyiban volt becsületesebb, mint a mai zsidóüldözések, hogy én mint értelmi szerző egyúttal magam is résztvettem a „harcban”, nemcsak „bujtogattam”, és mi a támadók, valamint a megtámadottak egyenlő számarányban voltunk.

Játszópajtásom és a pogromban társam nálam három-négy évvel idősebb fiú volt. Nagyon szerettem Gyuláékhoz menni és gyakran voltam náluk ebéden. Ilyenkor aztán a német kisasszonyom csak elkísért és ezeken a délutánokon lehetett csak vígan fiús játékot játszani. Mert a háború és verekedés volt legkedvesebb játékom. Gyula pedig nagyon udvarias, mindenben a kedvemet kereső volt és mindig azt játszotta, amit én akartam. Így lehet azt megérteni, hogy kedvemért belement a „pogromba” is, pedig ő is zsidó volt!

Igen, Gyuláék zsidók voltak, de én ezt nem tudtam. miután erről nálunk otthon szó sem esett. Különbem sem voltam tisztában a zsidó szó jelentőségével, csupán azt tudtam, hogy ezt bizonyos harcok megkezdése előtt szokták használni. Ugyanis házunk előtt jártak el a zsidó elemi növendékei és néhányszor tanuja voltam, amikor egy kis összeszördülésük támadt a katolikus népiskola növendékeivel. De ez nem volt valami mélyenszántó dolog, csak olyanféle háborúság, amely mindenütt előfordul kétféle iskolába járó rakoncátlan fiúk között. A szembetalálkozó felek néhány rögtöt dobtak egymáshoz és kiabálták: „Zsidó”, meg „paraszt!” Innen vettem tehát az előtanulmányokat.

Szóval Gyuláéknál voltam ebéden, utána pedig lent játszottunk a szép kertben. Háborúsdit óhajtottam játszani és erre a célra összegyűjtöttünk egy nagy halom szűrőburkú vadgesztenyét. Csak nagyon nélkülöztem az ellenséget. Ekkor jelent meg két zsidó kisfiú a kertbe vezető ajtóban. Anyjukkal jöttek látogatóba és míg anyjuk fentmaradt az emeleten Gyula anyjánál, őket persze leküldték hozzánk. Mint aféle ritkán jövő vendégek, kissé zavartan álltak meg az ajtóban, míg én nagyon megörültem nekik. Van már ellenség! Látásból ismertem őket és tudtam, hogy azokhoz tartoznak. akiknek dobálás közben ezt szokták kiáltani: — „Zsidók!”

Rögtön elkezdtem a vadgesztenye-ostromot és Gyulát is biztattam. Emlékszem, hogy Gyula eleinte húzódott és iparkodott szokott csendes modorában lebeszélni, de aztán ő is kedvet kapott. Ügylátszik, a vérengzés ragadós valami. Azt már nem tudom, hogy Gyula is zsidózott e, de dobálni ő is dobált és a két fiú a nem várt barátságatlan fogadtatás elől a rácsos kapun át az uccára menekült és eltűnt. Mikor aztán később a két néni is lejött, hogy megnézzék „mint játszanak a gyerekek”, Gyulával már sokkal békésebb játékot, kertészkedést játszottunk.

— Hol vannak a fiúk? — kérdezte Gyula anyja.

Gyula kissé kényelmetlenül érezte magát, de én rögtön szolgáltam magyarázattal:

— Elkergettük őket, mert zsidók!

Szegény Janka néni szörnyű zavarba jött. Mit gondol róla a barátnője, hogy ő miként neveli a fiát!

Szegény Gyula egnapi szobaáristomot kapott, hiába védekezett, hogy csak az én kedvemért tette. Én azonban büntetés nélkül úsztam meg az esetet, mert nem voltam tisztában azzal, amit tettem és így mint felelőtlen elemet kezeltek. Ekkor tudtam csak meg, hogy Gyula zsidó. Másnap azonban otthonról elküldtek, hogy Janka nénitől kérjek bocsánatot, amit én így fogalmaztam meg:

— Ne tessék haragudni, de én nem tudtam, hogy maguk zsidók. Ha tudtam volna, akkor a Gyulát dobáltam és zsidóztam volna a két fiú helyett.

Janka néni ezen nagyon mulatott és megkérdezte, hogy hát én nem szeretem a Gyulát?

— Dehogyan nem — feleltem —, de hát kell háborúsdit játszani és olyankor kiabálni is kell!

Hát ez az! Háborúsdit az kell, aztán jelszavak is kel-lenek nemcsak a gyerekvilágban, de sajnos a felnőttek között is. És mintha Gyula pajtásom működését is viszontláttam volna mostanában. Ugyanis egy antiszemita lapnál dolgozó zsidó ujságíróval találkoztam és az ő szerepe juttatta eszembe az általam rendezett hajdani „pogromot”. Hát az ember már elszokott az őszinte beszéd-től és így nem mondtam meg neki véleményemet, amikor elárulta, hogy melyik lapnál dolgozik. Így csak írásban adom tudtára, hogy még a legantiszemitább keresztények szemében is a legellenszenvesebb az antiszemita zsidó!

Philipp Veit: Önarckép.

DR. G. GERŐ LÁSZLÓ:

MENDELSSOHN MÓZES UNOKÁJA

Philipp Veit festőművész halálának 60. évfordulójára.

A brandenburgi nagy választófejedelem csatái, a fiaszerzette királyi cím, Frigyes Vilmos gazdasági és katonai szervezete megteremtette Poroszország nagy hatalmi helyzetét, melyet Nagy Frigyes megvédett és megszilárdított. Fejedelmi parancs adta a káplárok kezébe a botot, hogy egyenes katonákat neveljenek, fejedelmi parancs huzatta mérnöki rajzónnal és zsinórral egyenesre Berlin utcáit, teremtett egyetemet, tudományos akadémiát, vezényelt helyükre tudósokat és tanárokat. Szellemi és társadalmi életet azonban nem tudott fejedelmi parancs megteremteni a rideg Berlinben.

Mendelssohn Mózes, a desszauai zsidó bölcész háza lett először a berlini német szellemi elite találkozóhelye. A következő nemzedék Berlinjének szellemi életében már nagy szerepet játszottak a francia mintára alakult szalonok. Ezeket is feltörekvő, szellemes zsidók teremtették meg, helyesebben: zsidónők. A 18. század végén, a 19. elején Henriette Herz és Rachel Levin szalonjai beleírták nevüket a német szellemtörténetbe, onnan kitörölni, szerepüket elhallgatni nem lehet.

Harmadikul egy kevésbé kirívó egyinéség csatlakozik: Dorothea Veit.

Mendelssohn Mózes leánya volt. Tizenöt éves fejjel férjhez adták az idős Simon Veit bankárhoz, kihez érzelmi és szellemi kapcsolatok nem fűzték. Két fiú születésével házaseletük úgyszólván véget is ért.

Évek multán, 1797-ben a 34 esztendőss asszony szalonjában megjelent egy huszonöt éves fiatal tudós és író: Wilhelm Schlegel öccse, Friedrich. A puha, seztelen, magát munkára nehezen koncentráló írónak — ki bátyjával együtt a német romantika irodalmi és esztétikai megteremtője volt — a kilenc évvel idősebb, nagyműveltségű asszony támasza és ösztönzője lett. A barátságból szerelem lett s két év múlva, heves családi jelenetek után a férj beleegyezett, hogy az asszony kövesse az írókat. Az asszonyt követte kisebbik fia, az 1793-ban született s ekkor még csak hatesztendőss Philipp Veit, míg a nagyobbik fiú,

Jonas — később Jochann néven szerepel — apjánál maradt. Schlegelék Jénában, majd Párisban laknak, utóbb Kölnben. A kis Philipp romantikus katolikus körben nevelkedik s midőn 1806-ban apja visszaköveteli, hiába halmozza el mindennel, amit gazdag ember adhat, a zsidóság számára visszanyerni nem tudja.

Philipp Veit Bécsben tanul festeni. 1813-ban a Napoleon elleni német nemzeti háborúban önkéntesnek jelentkezik. Lützow híres szabadcsapatában, a fekete lovas vadászok századában szolgál a fiatal német írónal, művészekkel — köztük Körnerrel, Eichendorffal — együtt, parancsnoka a költő Fouqué gróf, kinek megsebesülése után maga Veit lesz a századparancsnok. Részt vesz egy sor ütközetben, köztük a lipcei csatában, kiérdemli a vaskeresztet, megsebesül, ott van a párizsi bevonuláson.

1815-ben újra felveszi az ecsetet. Bátyjával, a szintén festő Jochannal együtt Rómába megy. Overbeckkel együtt romantikus társaságot alkotnak, amelyet „nazarénusoknak“ csúfoltak s ma ezen a néven ismeri őket a művészet történelem. Soraikba tartoztak a berlini szobrász fiai, a Schadow-fivérek: Anyjuk regényes hajlandóságú, gazdag hécsi zsidónő volt, aki apáca lett; apja erőszakkal Berlinbe vitte, ahol megismerkedett Schadow-val, ki Olaszországba szöktette. A művészi iskola első kollektív munkája a porosz főkonzul, a protestáns vallású zsidó — a zeneszerző Felix Mendelssohn nagybátyja — Jakob Salomon Bartholdy villájának freskódíszítése volt: József története. Később kiemelték és a berlini Nationalgaleriebe szállították ezeket a képeket, melyek közül a hét kövér esztendőt Ph. Veit festette.

1830-ban tér vissza Németországba, ahol Frankfurtban az akkor létesült Städtisches Institut élére kerül, mint képtári és festőakadémiai igazgató. Állásától 1843-ban válik meg. Híres, kitüntetett művész, kiváló tanítványok övezik. Ebben a korszakban művészete kevésbé légiés, öskeresztényi, inkább germán lesz. A frankfurti „Römer“-ben levő freskói közül Nagy Károly szinte iskolakönyvi kép lett. Ugyancsak a Städtisches Institut nagy freskója: A kereszténység meghonosítja a művészeteket a germán erdőkben.

Philipp Veit: József és Putifárné.

1854-ben képtárgazgatónak megy Mainzba. Esztétikai felovasásokat tart, de korával együtt művészete, alkotóképessége hanyatlik. A vaskereszt-rend tagjainak *senior*-ja lesz és így ő vezeti 1873-ban a német császár elé tisztelgő öreg bajtársait. 1877-ben, december 17—18. éjszakáján halt meg, hatvan évvel ezelőtt.

A német művészet klasszikusai közé sorozták. Túlzó vélemény volt, melyet a mai árja-elméletnek nem lesz nehéz megcáfolni.

Felix Mendelssohnt, a zsidó zeneszerzők közt tartjuk számon. Unokatestvérét, Philipp Veitet is az új Németország bizonyára nekünk ajándékozta. Asszimiláns zsidó volt s kimagasló reprezentánsa a zsidó történelem és kultúra e tragikus korszakának.

*Dorothea Veit, Mendelssohn Mózes leánya.
a festőművész anyja.*

A SZÁZÉVES „SCHIR ZION”

Száz éve annak, hogy a wieni hitközség főkántora, Salomon Sulzer kiadta az azóta világhírűvé vált zsinagógai énekeket tartalmazó művét: „*Schir Zion, Gesänge für den israelitischen Gottesdienst*” címen. Világhírűvé vált mester-műve, hiszen mindenütt, ahol ma zsinagógai énekkarok működnek, neve ismertté lett, műve nélkülözhetetlenek bizonyult.

1838-ban jelent meg első kiadásban, s már 1842-ben elérte második kiadását; 1865-ben új átdolgozásban jelenik meg. Az első kiadás megjelenésének idejétől, tehát 1838-tól az új átdolgozás idejéig, 1865-ig terjedő időben lettek lefektetve a recitatívák.

„*Dudaim*” címen 1860-ban megjelent egy, a kis hitköz-

ségek részére írt műve, valamint „*Requiem*” címen egy mazkir- és requiem-alkalmára a 49-ik és 16-ik zsoltárokat dolgozta fel, illetve adta ki.

Fia Joseph, két évvel apja halála után, 1892-ben „*Geblätter*” — „*Sikkoron*” (Zwanzig Gesänge für den israelitischen Gottesdienst) címen emlékkönyvet adott ki. 1905-ben a „*Schir Zion*” újból megjelenik. Joseph Sulzer harmonice rendezi s az utolsó évek szerzeményeivel együtt jelenteti meg. Ez Salomon Sulzer születése századik évében történt. Az „*Universal Edition*” kiadásában „*67 Gesänge für den israelitischen Gottesdienst aus dem Werke Schir Zion*” — von S. Sulzer” Joseph Sulzer által zongorára és harmóniumra feldolgozva jelenik meg többizben kiadva. 1935-ben, két évvel ezelőtt, elérte e mű a negyedik kiadását. Ehhez Arno Nadel írt előszót és ajánló sorokat.

Salomon Sulzer 1804. év március hó 30-án született Hohenemsben (Voralberg tartományban), 1817-ben megürül a hohenemsi főkántori állás, az alig 13 éves ifjú a megüresedett állást megpályázza, de túlfiatal kora miatt ezt nem merik reá bízni: Anyja — aki fiát erre a pályára neveli — az elutasításba nem nyugszik bele, hivatkozott arra, hogy a zsidó vallás szerint minden a 13-ik életévét betöltött ifjú nagykorúvá lesz, a közösséggel egyenlő, tehát elvállalhatja ezt az állást.

Ez az érvelés sem használ. Már-már sikertelennek tűnik fel a kísérletezés, mígnem anyja Ferenc császárhoz fordul, aki úgy dönt, hogy Salomon Sulzer, a 13 éves ifjú, Hohenems főkántora lesz. A hitközség elküldi őt tanulmányútra. 1817-től 1820-ig három éven át, mesterével a svájci Lippmannal, ki korának egyik leghíresebb kántora, külföldi utazásokat tesz, hangversenyeket ad, ahol kiváló zenei talentuma mindenkor megnyilvánul s mindenkit csodálatba ejt.

1820-ban Hohenems főkántora. A nagytudású fiatalember itt énekkart és zenekart szervez s reformtörekvéseit már itt megkezdi, majd 1825-ben a wieni hitközség meghívja őt s e törekvéseit ott ugyancsak folytatja.

1868-ban a Ferenc József lovagrend keresztjét kapja, majd 1876-ban ötvenéves szolgálati jubileumát ünnepli.

A nagy Mester, életének áldásos működését 1890-ben, január 17-én, nyolcvanhat éves korában fejezi be.

Közeledünk a centennáriumhoz, csak napok választanak el az időtől, megfelelő módon kellene tehát gondoskodni arról, hogy a Mester emlékét méltóképp megünnepeljük.

Hell Ferenc, Szeged.

Philipp Veit: Mózes megtalálása.

A KEREN KAJEMETH ARANYKÖNYVI DIPLOMÁJÁNAK ÜNNEPÉLYES ÁTADÁSA

Impozáns és bensőséges ünnepség keretében ünnepelte a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége Prof. Pfeifer Ignác műegyetemi tanárt, a Szövetség és az Országos Keren Kajemeth Leisrael-Bizottság 10 éven át volt elnökét, abból az alkalomból, hogy 70-ik születésnapjára a Keren Kajemeth Leisrael jeruzsálemi központjától díszoklevél érkezett *Pfeifer* professzor nevére, az Aranykönyvben való megörökítéséről.

Az ünnepi estét dr. *Patai József*, a Szövetség elnöke nyitotta meg és a közönség sűrű ünneplő tapsai közben meleg szavakban üdvözölte Prof. Pfeifert, akit a gerinces és elvhű zsidó férfi eszményképeként ünnepelt. Méltatta azokat az érdemeket, amelyek Pfeifer Ignác tízéves elnöki működéséhez fűződnek, kiemelte, hogy személyének súlyával, nagy tekintélyével és bátor, önérzetes kiállásával milyen nagy szolgálatot tett a palesztinai építőmunka ügyének. Ezután felolvasta a Jewish Agency-től és a KKL jeruzsálemi főirodájától érkezett üdvözlőtáviratokat, a győri hitközség és községkerület sürgönyét, a szegedi, a székesfehérvári, a pécsi hitközségek stb. és a Pro Palesztina Szövetség vidéki csoportjainak üdvözlő iratait.

A Keren Kajemeth jeruzsálemi központja és a magyarországi KKL-bizottság nevében *Márer Arnold*, a KKL-bizottság elnöke üdvözölte ezután Pfeifer Ignácot, kifejezve azt a szeretetet és nagyrabecsülést, amelyet a KKL-ért dolgozók tábora érez Pfeifer professzor személye iránt és annak a reményének adott kifejezést, hogy a 4 dunam palesztinai föld, amely az aranykönyvi bevezetéssel Pfeifer Ignác nevéhez kapcsolódik, őt még szorosabban fogja a KKL-munkához fűzni.

Utána *Szegő Béla*, a Keren Hajeszod-bizottság elnöke meleg és közvetlen szavakban köszöntötte az ünnepeltet, rámutatva arra, hogy Pfeifer Ignác mindenkor Kremenetzky Jánost, a KKL első elnökét tekintette eszményképének.

Az üdvözlések során dr. *C. Grau*, a jeruzsálemi héber egyetem megbízásából lelkes szavakban köszöntötte Pfeifer Ignácot és egyben ismertette a héber Egyetem célkitűzését.

Az elhangzott üdvözlések után *Pfeifer* professzor a közönség nagy érdeklődése közben válaszolt a felszólalóknak. Ő azért kapcsolódott bele a Palesztina-munkába, mert meg volt róla győződve, hogy a magyar zsidóság, amelyik minden szép és nemes ügyért lelkesedik, ezt a munkát is legjobb erejével támogatni fogja. Sajnos, csalódás érte őt ezen a téren, de hiszi és reméli, hogy el fog még jönni az idő, amikor a magyar zsidók is áldozni fognak Erec-Jiszráél oltárán.

A közönség helyéről felállva, szünni nem akaró tapssal ünnepelte Pfeifer Ignácot. Utána *Kepes Márta* ének-művésznő bibliai dalokat adott elő kitünő készséggel és átérzéssel. Dr. *Faragó Erzsébet* előadóművésznő modern héber költők verseiből szavalt *Patai József* fordításában, a közönség hálás tapsától kísérve. Az ünnepi est utolsó műsorszáma volt *Fatma Djamilé* dalénekesnő két gyönyörű héber dala, amelyet a közönség frenetikus tetszésnyilvánítása kísért.

A hivatalos ünnepség után a „*Makkabea*” cionista egyetemi hallgatók kommersz-estjén, fehér asztal mellett, meleg ünneplésben részesítették *Pfeifer* professzort. Felszólaltak dr. *Miklós Gyula*, a Magyar Cionista Szövetség elnöke, dr. *Braun Sándor*, a Makkabea feje, *Bisseliches Mózes* és még mások. *Pfeifer* Ignác meghatott szavakban mondott köszönetet az ünneplésért és csodálatának, nagyrabecsülésének adott kifejezést a zsidó ifjúság makkabeusi szelleme iránt, amely ilyen súlyos körülmények között is kitünő eredményeket ér el tanulmányaiban.

PROF. PFEIFER IGNÁC: A MAGYAR ZSIDÓSÁG VÉGZETES KÖZÖMBÖSSÉGÉRŐL

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Mélyen megilletődve, de egyúttal szégyenkezve fogadom ezt a kitüntető ünneplést, amelyben a palesztinai főiroda és a Magyar Pro Palesztina Szövetség részesít.

Megilletődve, mert az Önök szeretetének megnyilatkozását olyan időben látom, amidőn már megváltam a szövetség elnökségéből, szégyenkezve, mert ha visszatekintek működésem eredményeire, azokat ünnepeltetésre méltónak nem találom.

Az eredménytelenség javarészét a magam hibájának tudom be, de nem vagyok talán igazságtalan, ha részben *a magyar zsidóság nemtörődömségét teszem felelőssé érte.*

A magam részére levontam a következtetést és meg vagyok győződve, hogy az a lelkes buzgóság és áldozatos odaadás, mellyel utódaim a vezetőségben tisztüket ellátják, majd munkájuk eredményében is megnyilatkozik, különösen, ha sikerül nekik *a magyar zsidóság végzetes közömbösségét megtörniök.*

Csodálatos, hogy a magyar zsidóságnak, amely annyit alkotott ebben az országban, amely jótékonyág gyakorlásában mindenkor és mindenütt bőven veszi ki a részét, ahogy azt például a kormányzóné Öfőméltósága gyűjtésének kimutatásaiban is látjuk, ennek a Zsidóságnak a Palesztina-munka iránt nincsen kellő érzéke! Végzetesnek mondom ezt a közömbösséget; hogy valóban az, azt a német zsidók sorsára való hivatkozással merem állítani, akik hosszú éveken keresztül mindenféle nacionalista mozgalmat is támogattak, de a Palesztina-munkát elutasították maguktól, hogy alibit bizonyítsanak hazafiasságuk mellett és ime mégis Palesztina törli le könnyeiket és emeli fel derékban tört gerincüket és adja vissza nekik emberi méltóságukba vetett hitüket!

Végzetes a magyar zsidóknak közömbössége. Nem hiszem ugyan, hogy mi magyar zsidók valaha a németek sorsára jutnánk, nemcsak a magunk érdemeiért, de vallom, hogy a nemes és lovagias magyar nemzet egyeteme képtelen az emberi érzést megcsúfoló kegyetlenkedésre. Ezt nem az én elfogult hazafias érzésem és a magyar nemzethez való tartozandóságom érzete mondatja velem, hanem közvetlen személyes tapasztalatom is.

A külföldről importált és alimentált szélsőséges mozgalmak, a súlyos gazdasági viszonyok következtében nem vonulnak el nyom nélkül Magyarország fölött és tagadhatatlanul sok keserűséget okoznak lelkünkben, de mégis azt találjuk, hogy vezető, közéleti férfiak túlnyomó része elutasítja még a feltevést is, hogy a magyar zsidóságot olyan elbánásban lehessen részesíteni, amilyent a szélsőségek desperált demagógjai külföldi példák után indulva, szánánnak a magyar zsidóságnak.

Ámde éppen a gazdasági helyzet mostohasága, mohóvá és kiméletlenné teszi a megélhetésért való küzdelmet és ebben a küzdelemben mi zsidók nem harcolunk egyenlő fegyverekkel, alul maradunk. A falu zsidósága ott nincstelenné válik, a városokba húzódik, de gazdasági lehetőségei ott is mindinkább összezsugorodnak és sokaknak kezébe nyomná a vándorbotot, vándorolna, bolyongna, ha volna hová. *Madagaszkár, Uganda őserdeit irtani csábítják azt a népet, amely egy isten hitével, négyezer éves írástudásával úttörője volt a fehér kultúrának!* Vitássá akarják tenni jogát ősei hazájához, amelyet tejjel, mézzel folyó Kanaánból kopár sziklasivataggá züllesztett a kulturátlanság és ahol *a zsidóság néhány év alatt megmutatta, hogy képes, sőt hivatott arra, hogy újra Kanaán földjévé varázsolja.*

Az ősök hazájáért kell küzdenünk, hogy hazája legyen az utódoknak. Én nem hiszek a faj, a vér mithoszában, én nem vagyok csodaváró, de hiszem, hogy a zsidó nép Istennek kiválasztott népe, kiválasztott népe lett azzal, hogy az Írás népévé tette. Az Írás óvta meg ezt a népet attól, hogy nyom nélkül merüljön el a népek tengerében, az Írásnak köszönheti, hogy túlélte minden szenvedést, átvészelt minden üldözést és nép a népek között, amikor azok, akik eltemették nemzeti nagylétét, eltűntek a nemzetek sorából. *Hans Sachsot, a kaptafa-poétát csodának dicsőíti az ő faja, hány meg hány ezer tudósa volt a zsidóságnak a századok során és van ma is, aki kenyerét verejtékes kézimunkával kereste és keresi meg és amellet díszre, virágra lett a zsidó tudománynak.*

És ezt a zsidó tudományt, mint éltető kútforrását zsidóságunknak magasan kell tartanunk és megint Palesztina az a hely, amely ennek a tudománynak templomot, szentélyt épített fel nagyszerű Egyetemében. Közöttünk időzik ennek az egyetemnek megbízottja, aki elhozta nekem a zsidó egyetem üdvözlését, melegen köszönöm és szívem mélyéből óhajtom, hogy a magyar zsidóság értse meg mit jelent ez a héber egyetem az egyetemes zsidóságnak és vegye ki részét ennek az egyetemnek fenntartása és továbbfejlesztési munkájában!

Palesztina a mi Rómánk! Azzal, hogy hívei vagyunk, még hű gyermekei maradhatunk és akarunk maradni a mi magyar hazánkban és amiképp Róma a katolikusnak nem Itália fővárosa, hanem a kereszténységnek legfőbb kegyhelye, amelyet mártírjainak vére szentelt meg, úgy Jeruzsálem szent helyünk minékünk, amely felé áhítatos arccal fordul a diaspora minden hitű zsidója, hisz ott állt Salamon temploma és benne a frigyláda, amely utat mutatott a pusztaságban; Palesztina pedig őseink hazája, történetünk dicső századainak színhelye és Sinai hegyéről hozta le Mózes azokat a kőtáblákat, amelyek mind máig az egész emberiség erkölcsének alapkövei.

Gondoljunk Palesztinára, ha sivár pusztaságnak látjuk az életet, gondoljunk Palesztinára az üldöztetés, a sanyargatás idejében és emlékezzünk arra, hogy akik eltévelyedtek és az arany borjúnak hozták áldozataikat, megtértek a kőtáblához. Bizzunk abban, hogy Izrael élni fog időtlen időig, megsegíti ebben a mi Istenünk, amíg azt hirdetjük: „Halljad Izrael, az Úr a mi Istenünk, az egyetlen Isten.“

Az uzhorodi (ungvári) zsidó aggokháza.

Az uzhorodi (ungvári) héber gimnázium új épülete.

A RUSZINSZKÓI ISKOLAÜGY jelentős fejlődést mutat. A munkácsi népiskola vezetősége elhatározta, hogy a legrövidebb időn belül új iskolát és óvodát épít, miután a 250 tanuló ideiglenes elhelyezése a gimnázium épületében úgy pedagógia, mint egészségügyi szempontból nem alkalmas. — Uzhorodon az új héber gimnáziumban már folynak a tanítások. Senki sem gondolta néhány hónap előtt, hogy a diákok hamarosan egy modern kétemeletes épületbe vonulhatnak be. A nagy kulturális feladat megoldását nagyban előmozdította, hogy a város egy 300.000 csekkoronát értékű telket adott az építkezés céljára. A 700.000 csekkoronát kitevő költséghez a szülők és a gimnázium harátai 100.000 csekkoronával járultak hozzá. Néhány londoni és párizsi kultúrbarát ugyancsak 100.000 csekkoronát adományozott. Az állami támogatás 25.000 csekkoronát tett ki, mely összeg előreláthatóan szintén 100.000 csekkoronára fog emelkedni. Az intézet még csak 5 osztályú; nyilvánossági joga azonban 8 osztályra szól. Az iskola igazgatója Vincze Kaba, a tanári kar 5 rendes és 8 óratanárból áll. Az épületben elhelyezett elemi iskolát Greidinger Izsák igazgató 3 tanítóval vezeti. Az ungvári héber iskolamű élén a „Javne“ kultúrszövetség áll, melynek elnöke Szerény Béla szerkesztő, alelnöke Fischgrund Izidor és Reinitz József, titkára Berkó Hermann. A vezetőség mindent elkövet az intézet érdekében.

UZHORODON UJ AGGOKHÁZA LÉTESÜLT. Az építkezést dr. Maros Márk Chevra-elnök elnöklelte alatt álló dr. London alapítványi bizottság hajtotta végre, részben dr. London Benjamin uzhorodi születésű karlsbadi orvos békebeli 60.000 korona (kamatokkal 140.000 csekkoronára szaporodott) alapítványi összegből, részben pedig a szentegyleti tagok adományából. Az aggokháza berendezésével együtt körülbelül 270.000 csekkoronába került. A szabályzat szerint valamikor jobb napokat látott elszegényedett aggok nyernek elhelyezést.

A BEREKSZÁSZI CHEVRA KADISA ifj. Weisz Ferenc bankigazgatót — a közelmúltban elhunyt köztisztelőben álló Weisz Sámuel elnök fiát — egyhangulag elnökké választotta. A választói közgyűlésen felolvasták a meghalt elnök végrendeletét, melyből ismeretessé vált, hogy a Szentegyletnek 45 hold földet hagyományozott és többek között azt a kívánságát is kifejezésre juttatta, hogy sírkövére semmiféle dicsérő felirat ne kerüljön. Weisz Ferenc elnök azzal a nemes törekvéssel foglalja el a kitüntető tisztséget, hogy a Chevrat megboldogult apja szellemében akarja tovább vezetni. (Fodor Fülöp)

TOLLHEGYRŐL

ZSIDÓ FIÚ 1937-BEN

1937-et írunk, régen megkezdődött már az iskolaév. Új meg új barázdákkal gyarapodott a szülői homlok.

Suttogó beszéd az éjjel csöndjében. Halk, de mégis nagyon súlyos szavak. Pénz, beiratkozás, tandíj. Künn az éjjel sötétjében hatalmas fantommá magasodnak. Bekopognak a zsidó ablakokon. Pénz. De honnan?

A szomszéd szobából áthallatszik a gyermek egészséges, mély alvása. Egymás felé pillantanak a szülői szemek. A szívük ragyogni kezd és ez a fény bevilágítja a szobát. Régi jólétnek nyoma mindenütt. Valaha kiegyensúlyozott, polgári élet. Váratlanul megint ijesztő árnyék borul rá mindenre. Pénz. Beiratkozás. Tandíj. Könyv. Honnan? A másik szobában pihen gyermekük. Magában hordja boldog elképzeléseik csiráját. Tanulni fog, nagy ember lesz belőle. Majd segít a jó Isten.

Míg egy napon jön a felmondás, állástalanság, nincstelenség. De a gyermek tovább tanul. Egyik értéktárgy a másik után vándorol a zálogházba. A gond apránként fosztja ki a lakást. Már nem vendég, mégis ő ül az asztalfőn. A gyermek homloka is felhősödik, ez a nyár felnőtte érleli.

Zsidó élet 1937-ben... Szegénység Pesten és kilátástalanság vidéken. Mind több az állás és kereset nélkül bolyongó zsidó. A gyermek tanulni szeretne, de hallgat. Hallgat szeptember 3-án is, amíg az utolsó beiratkozások befejeződnek. Hallgat szeptember 9-én is, amikor a barátai először mennek iskolába. Maga előtt látja az osztályt. Könnyei között megjelenik a legjobb barátja arca. Hét éven át egy padban ültek... Zsidó fiú 1937-ben.

Folyik a tanítás, elmúlik a szeptember, az október is. Klein György most járna a negyedikbe. Osztálytársai beszélnek róla maguk között. „A Klein ezt mondta volna!” Fáj a szívük, ha az utcán találkozna vele. Lelkük tele van szeretettel. Tenni kell valamit. Az édesapja még most sem talált állást.

Egyik hittanórán feláll a legjobb barát. Mögötte 24 csillogó szempár. „Tisztelendő úr, mi fogjuk taníttatni a Klein Gyurit!” A szeme furcsán csillog, a tisztelendő úré is. Huszonnégy zsidó gyermek tesz hitvallomást a jövő mellett, — értette meg a zsidóságát. A következő órán boldog gyereksereg tolong a katedra körül, együtt a tandíj, együtt a könyv. „Ne legyen gondja a Gyurkának!” „Ézt a napot nálunk fogja tölteni!” „Ézt pedig nálunk!” November 5-én meghatott csönd. Klein Gyurka újra köztük van. Újra ember. Nincs keserű íz a szájában, mert társai szeretik.

1937 a valaha gazdag Nyírségben, a valaha jómódban élő zsidók között. *Dr. Wax Aladár*

MIÉRT LÁTJÁK ILYEN CSÚFNAK?

A müncheni „zsidó-kiállítás“, amelyet nagy szenzációként „Der ewige Jude“ cím alatt rendezett a harmadik birodalom, tulajdonképpen nem hozott felszínre semmiféle „szenzációs anyagot“. Ismert „Öreg zsidók“, amint a Talmud fölé hajolnak, kiegészítve ismert, régi karrikatúrákkal és új uszító feliratokkal. De a feliratok egyáltalában nem fedezik a képeket. És itt van tulajdonképpen a rejtély: Miért látják olyan csúfnak ezeket az öreg zsidó fejeket, amelyeket Rembrandt például oly festői szépnek talált? Milyen szemüveg vagy hályog van azokon a szemeken, melyek egy könyvbe elmélyedő aggastyán meghatóan átszellemült arcán azt látják, hogy „Cion hölcse töri a fejét, mi-ként kell a zsidóság igájába hajtani a világot?“

ZSIDÓ HUMOR

MA NISTANE

A mannheimi herceg kérdezte a rabbitól: Miért kérdi a gyerek a ma nistanet (Miért különbözik?) pészachkor és nem szukkothkor, amikor sokkal feltűnőbb a különbség? Sátor, pálmaág stb. Mire a rabbi így felelt:

— Pészachkor látja a gyermek, hogy kényelemben, párnákon ülnek, terített asztal körül és azért csodálkozik és kérdez. De szukkothkor mit lát? Zsidók elhagyják házukat, sátrakban ülnek, tető nélkül a fejük fölött... Ez zsidó sors, amin a gyermek sem csodálkozik...

MIRE KELL KÉSZÜLNI?

Rabbi Koppel Reich-hez bejött egyik fia és látta, hogy éppen készül a szombati előadásra.

— Néked is kell készülni egy előadásra? — kérdezte a fia.

Mire R. Koppel Reich így felelt:

— Arra, amit elő akarok adni, nem kell készülnöm, de készülnöm kell arra, amit nem akarok előadni...

AZ ÉRTHETETLEN HÁZASSÁGANGYAL

Rabbi Cvi fia szorult helyzetében összeházasodott egy gazdag, de tudatlan ember leányával. A rabbi eleinte nem akart beleegyezni, de mikor hallotta, hogy tiltakozása oly hatással volt a leány apjára, hogy fájdalmában elájult, mégis megadta a hozzájárulását. „Ha ennyire tiszteli a Tórát, akkor mégsem állhat olyan alacsony fokon.“ A fiához fordulva azonban így szólt:

— Értem, hogy te belementél e házasságba, döntened kellett gyorsan és pénzre volt szükséged. De nem értem az égi angyalt, aki a házasságok fölé van rendelve, annak nem kell sietnie, pénzre sincs szüksége — miért hozta össze ezt a házasságot?

ROTHSCHILD ÉS RABBI AKIBA

Az amsterdami gazdag és tudós Rabbi Akibához jött egy rabbi, aki leánya férjhezadására gyűjtött. R. Akiba barátságosan fogadta, hosszú talmudi diskurzust folytatott vele, aztán adott neki szép összeget és így szólt hozzá:

— Mikor Frankfurtba megy, mondja meg Rothschild bárónak, hogy én ennyit adtam.

A rabbi elcsodálkozott. Egy ilyen jámbor ember, mint az amsterdami Rabbi Akiba, hivalkodik a jótékonyágával? Mikor Frankfurtba érkezett, mégis szegyenkezve átadta az üzenetet Rothschildnak. Mire a báró megnyugtatta:

— Megállapodás ez köztünk. Én elfoglaltságomban nem vizsgálhatok meg mindenkit, aki hozzám fordul. Azért megbeszéltem R. Akibával, üzenje meg nekem mindig, hogy ő mennyit adott és én adom azután ennek tízszeresét...

ÁBRAHÁM ÉS LÓT JÓTÉKONYSÁGA

A berdicsevi Rabbi Levi Jicchok gyűjtött szegények számára. Egy gazdag ember, aki nem ismerte őt, csak csekély adományt adott neki. Majd mikor megtudta, hogy ki volt a gyűjtő, utána szaladt, hogy kárpótolja.

— Bocsásson meg, Rabbi, nem tudtam...

— Hallgass ide, — felelte R. Levi Jicchok — Ábrahámról olvassuk, hogy „látta, ime három ember áll előtte“, egyszerű emberek, sőt a Talmud szerint, azt hitte, hogy három arab és mégis „elégük sietett“ és jótékonyágot gyakorolt velük. Lótról pedig azt olvassuk „és jöttek az angyalok Szodomába.“ Mikor Lót angyalokat látott, eléjük sietett, ha emberek lettek volna, nem törődött volna velük. A zsidó embernek pedig, — fejezte be a berdicsevi — aki Ábrahám ivadéka, Ábrahám-tól kell tanulnia és nem a szodomai Lóttól.

KRÓNKA ÉS SZEMLE

A MULT ÉS JÖVŐ

tavaszi szentföldi társasutazása

Egyre többen fordulnak szerkesztőségünkhöz a kérdéssel, mikor indul az idén a Mult és Jövő szokásos tavaszi társasutazása Palesztinába. Rendszerint már a januári számban részletes prospektus is szokott megjelenni. Az idén a palesztinai események fokozatos lecsendesedésétől kellett függővé tenni az út teljes programjának kialakulását. Minthogy a pészachünnepet a legtöbben családi körben óhajtják tölteni, ezúttal is a husvét utáni hétre van tervezve az indulás. A részletes menetrendet csak legközelebbi számunkban közölhetjük. De a megfelelő hajóhelyek előjegyzése végett célszerű a részvételi szándékot, minden kötelezettség nélkül, már most bejelenteni.

DR. FODOR LAJOS ÚJ KÖNYVE. Dr. Fodor, aki a Palesztina-munkáért tollal és tettel harcol, új broschurát ad ki, mely a Palesztina-kérdés teljes megvilágítását tűzte ki céljául. El akarja oszlatni az utóbbi időkben keletkezett zűrzavarokat az ideológia alapelveire vonatkozólag, megvilágítja a mozgalom főbb fázisait, a Balfour-deklarációt s az összes többi nemzetközi jelentőséggel bíró aktusokat, a királyi bizottság jelentését, a XX. kongresszus állásfoglalását és a magyar zsidó vonatkozásokat. Dr. Fodor ismert áldozatkészségével a munkának teljes jövedelmét a Wizonak szenteli.

H. PATAI ÉVA HÉBER REGÉNYE. A palesztinai napilapok közlik a „Jawne“ kiadótársulat bejelentését, hogy már a napokban kerül ki a sajtó alól H. Patai Évának „*Bifroá pöraoth*“ című regénye, amely az utolsó zavargások keretében az arab—zsidó problémák lényegét festi érdekes arab és zsidó egyéni sorsok tükrében. *A regény egyidejűleg több nyelven jelenik meg.*

PÁLYÁZAT. A Zsidó Gimnázium Barátainak Egyesülete választmányának egyik tagja 100 (egyszáz) pengő pályadíjat tűz ki a következő kérdésre: Milyen módszerrel érhető el leginkább: 1. hogy a fiatal nemzedék hitében megerősödjék; 2. hogy hagyományainkhoz és szertartásainkhoz mindvégig ragaszkodjék; 3. hogy vallásunk lelkes apostolává váljék. *A pályázat jeligés! Beadás határideje: 1938 május 19. Lagbeaumer napja. Beadás helye: a Zsidó Gimnázium Barátainak Egyesülete (Szent Domonkos-u. 8), PESTI IZR. HITKÖZSÉG (VII., Síp-utca 12).*

PÁLYÁZAT. A pesti izr. hitközség előljárósága pályázatot nyit a kezelésében levő *Singer Albert és neje Stern Róza* alapítványból kiadandó *leánykiházasító segélyre*, amelyre kizárólag olyan szegénysorsú, egész- vagy félárva eljegyzett hajadonok pályázhatnak, akik a pesti izr. nőegylet leányárvaházában nevelkedtek. Pályázatot nyit továbbá ugyanezen alapítványból kiadandó *önállósítási segélyre*, amelyre kizárólag oly szegénysorsú ifjak tarthatnak igényt, akik a Magyar Izr. Kézmű és Földművelési Egyletnél nevelkedtek, illetve ott kitanultak és magukat önállósítani óhajtják. A kellő bizonyítékokkal felszerelt kérvények a pesti izr. hitközség előljáróságához intézendők és legkésőbb *ez év február hó 15-éig* a hitközség alapítványi ügyosztályában (VII., Síp-utca 12. III. 53.) személyesen nyújtandók be. Néhai Singer Albertnek és nejének, szül. Stern Rózának vérrokonai, — hasonló minősítés mellett, — mind-

של פסח

HUSVÉTI ÁRUT

az ismert kiváló minőségben,
az idén is gyártunk.
A felügyeletet az egri főrabbi,
főtisztelendő

SCHREIBER SIMON
ur gyakorolja.

A husvétí áru gyártásának rituális felügyelete még sokkal szigorubb, mint az egész éven át gyártott áru amugy is nagyon szigoru felügyelete. E szigoru rituális felügyelet teljes erejü biztosíték arra, hogy az áru és így különösképpen a husvétí áru megbízhatóságához soha kétség nem férhet.

A husvétí árut
tehát a legvallásosabb emberek
is a legteljesebb bizalommal
fogyaszthatják.

FRANCK HENRIK FIAI R.-T.

**Budapest 113.
Postafiók 5.**

Telefon: 2-688-45

két rendbeli segélyre elsőbbséggel bírnak. A vérrokonság közhitelű okíratokkal igazolandó. Budapest, 1938. évi január havában. A pesti izr. hitközség előljárósága.

AZ I. M. I. T. decemberi ülésén Náday Pál történeti miniatűröket olvasott fel, Hajnal Anna új verseit mutatta be, Keszi Imre magyarországi zsidó zenekutatás problémáiról értekezett.

Ujdonság!

Most jelent meg!

II. kiadás!

A

Zsidó Háziasszony Könyve

Legújabb kóser szakácskönyv
és háztartási utmutató.

Tartalmaz közel 1000 kipróbált kiváló ételreceptet.
Pészachi konyha. Purimi sütemények. Diétás konyha.

Kezdő fiatalasszonyoknak, tapasztalt háziasszonyoknak
egyaránt nélkülözhetetlen! Legalkalmasabb ajándék!

Ára díszes egészvászonkötésben . . . P 4.80

Az összeg előzetes beküldése ellenében portómentesen szállítja
Ábrahám Márton könyvnyomdája Kecskemét.

LOHR MÁRIA „Kronfusz“ vegytisztító és kélmefestő

Gyár és központ:
VIII., Baross-utca 85
Telefon: 13-02-37
14-44-32

A JERUZSÁLEMI HÉBER EGYETEMÉRT.

DR. GRAU J. K. docens, a jeruzsálemi egyetem delegátusa sorozatos előadásokat tartott Budapesten a szentföldi kultúrelétről. Első előadása a *Magyar Zsidó Múzeumban* volt, ahol *Wertheimer Adolf* elnök méltatta meleg bevezetésével a *jeruzsálemi egyetem jelentőségét a világ zsidóságának szempontjából*.

A *Pesti Izr. Nőegylet* rendezésében a palesztinai nő és gyermek szociális életéről tartott dr. Grau előadást, érintve a legfőbb nevelési problémákat is a gyermekkortól az egyetemig. Előadását, mely a *Hermina-úti árvaház* dísztermében folyt le, *Vészi Józsefné* vezette be az ügy iránti szeretettel.

Jelentős volt dr. *Grau* előadása a *Lipótvárosi Kaszinóban*, ahol egy egész új kör előtt tárta fel a palesztinai kultúrelétről jelentőségeit. A kaszinótagok feszült figyelemmel kísérték a kitünő előadót. — A *Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége* és a *Magyar Cionista Szövetség* választmányi ülésén dr. *Patai József* és dr. *Miklós Gyula*, a *Keren Hajesod* ülésén *Szegő Béla* vezérigazgató, elnök üdvözölte dr. *Graut*, aki itt is értékes referátumot tartott.

Előkelő közönség gyűlt össze dr. *Grau* docens tiszteletére adott teán dr. *Friedmann Ignác* villájában. A házigazda melegen köszöntötte az egyetem delegátusát és a több mint százfőnyi hallgatóságot, amely a pompás vitrinekben felhalmozott zsidó műkincsek miliójében valóságos múzeumban érezte magát. Körülvesszük magunkat zsidó régiségekkel, hogy minél jobban hozzákapcsolódjunk múltunkhoz — mondotta *Friedmann Ignác*. — Ez ezeknek a műgyűjteményes vitrineknek mélyebb értelme. A jeruzsálemi Egyetem az egyetemes zsidóságnak vitrinje.

A *budai hitközség* nagy kultúrestje keretében adott alkalmat a jeruzsálemi Egyetem méltatására.

A *pesti hitközség* melegen felkarolta az Egyetem ügyét ezuttal is és sítutcai tanácstermében dr. *Barna Károly* előljáró, *Wertheimer Adolf* IMIT elnök, *Pfeiffer Ignác* professzor, dr. *Guttman Mihály* rektor felszólalása után bizottság alakult a héber egyetem baráti körének megszervezésére dr. *Pfeifer* professzor elnöklete alatt. A bizottság az IMIT keretében fogja működését kifejteni. A *Herzlkörben* is tartott előadást *Grau* dr., továbbá számos kisebb magánkörben, úgyhogy a nyáron *Klein Sámuel* prof., *Sukerik*, *Ibn-Zahav* előadásaival megkezdődött egyetemi propaganda remélhetőleg anyagi eredményeket is fog gyümölcösözni.

Keleti és I-a magyar

perzsa szőnyegek,

antik butorok, csillárok,
ajándékoknak alkalmas dísz tárgyak
le g o l c s ó b b a n

ANTIKART R.T.-nál

IV., Pilvax-köz, Városház-utca 14. Telefon 18-44-11

A GYŐRI ZSIDÓ TEMETŐ FRESKÓI

Mai számunkban méltatjuk a győri hitközség valláspropagandáját, melyet a művészet eszközeivel folytat. Ebből az alkalomból közöljük azokat a temetői képeket, amelyek arról tanuskodnak, hogy a győri hitközségben régi hagyomány a vallás és művészet összekapcsolása.

A *győri Szentegylet* ravatalozó házában mennyezetét igen érdekes régi bibliai freskók díszítik. 70 évvel ezelőtt készítette *Rosenfeld Bér Léb* nevű művész, 77 éves korában. Ezt az adatot meg is örököltette, az egyik freskó sarkán héber szavakkal: „*Hálát adok Istennek, hogy erőt adott ilyen magas korban a munka végzésére.*“ A freskók közül kettőt *Elisa* látomását, *Élijáhu* mennybemenetelével, és *Jeremiást*, amint siratja Jeruzsálem pusztulását, mai számunkban bemutatjuk olvasóinknak. Legközelebbi számunkban be fogjuk mutatni a másik két mennyezetfestményt is: *A feltámadást* *Ezékiél* próféta látomása alapján, továbbá *Nadav és Avihu* áldozását. A freskó héber aláírásának szövege a következő:

אברך את ה' שנתן לי כח לצדק את הבית הזה
אני בן שבעים ושבע שנים והי עזרתי אליל חללים להק
הקי בער ליב ביתה יעקב ויל האזענעלה.

A *BUDAI HITKÖZSÉG KULTUR- ÉS IRODALMI SZAKOSZTÁLYÁNAK* előadóján dr. *Szemere Samu Alexander Bernátról* tartott nagyértékű előadást. *Földes Sándor* zongoraművész klasszikus darabjai után dr. *Nádai Pál* a zsidó színhátszásról írt értekezését olvasta fel.

Siremlékek

n a g y v á l a s z t é k b a n

EICHBAUM MÓR

kőfaragómester raktáraiban

V., Rudolf-tér 3 (Margithidnál)

Orth. kóser házikoszt

házhöz szállítva **MANDEL**, Garai-tér 17.

Telefon: 145-077. (A már rég elismert
hévizi Mandel vendéglős.)

ÁGYNEMŰ

ASZTALNEMŰ

VÁSZONÁRU

D Ū S V Á L A S Z T É K

SZÉKELY JENŐ

IV. PETŐFI SÁNDOR-UTCA 9. SZ.

HAMEIRI JUBILEUMI ÜNNEPE TEL AVIVBAN, az Ohel Sem zsúfolt termében folyt le. „Már régóta nem látott Tel Aviv ilyen nagyszabású irodalmi estét héber író tisztelőtére“, írja a Haarec. Az ünnepélyt a zsidó szerzők és komponisták társulata (Akum) rendezte, s amint dr. Ginzburg az Írók társasága, a Pen Klub nevében bejelentette, ezek is csatlakoznak a jubileumhoz. Az estét kitöltötték Hameiri művei, melyeket a legkiválóbb művészek adtak elő szóban és dalban. Hameiri működését méltatták Nathan Grünblatt, J. Klinow és mások. Majd Hameiri beszélt a héber íróknak küzdelmeiről. A Donath konferálta be a művészi számokat, melyek rendkívüli sikert arattak.

A LUCENECI—LOSONCI hitközség legutóbbi chanuka estjén a műsoron szerepelt Patai Józsefnek „Apró lángok fénye mellett“ c. költeménye szlovák nyelvű fordításban, melyet dr. Reiner Ernőné középiskolai tanárnő ültetett át. Az első strófa így hangzik:

PRI ŽIARICOM SVETLE . . .

Kostolná piesen. — Napisal Jozef Patay.

Pri žiaricom svetle sviečok
chválime len Teba.
Hlal Čuj spev rudých plameňov.
Tebe k sláve zunja.
To je piesen i vitazná,
hrdiuný spev voja,
nebojime sa my nikdy,
s nami pomoc Tvoja.

פִּיאָרִיָּקוֹם

A multkoriban a budapesti Rombach-templomban voltam imádkozni. Az almemor asztalának mellvédjét nézegettem, melyen héber és magyar feliratok láthatók. A magyar feliratokat rögtön megértettem, de a héber feliratokat, habár a szent nyelvben eléggé otthonosan érzem magam, nem tudtam megérteni. Az első felirat, amely szemembe ötlött, az a héber szó volt, mely e sorok élén áll. Mint-hogy héber nyelvtudásommal nem sikerült e rébuszt megfejteni, elővettem a keresztretjvény-fejtés tudományát és némi fejtörés után rájöttem, hogy a titokzatos héber-betűs szó ezt jelenti: *Fiárvaház*. Pedig kitalálhattam volna, hiszen alatta van magyar betűkkel is: *Fiárvaház*. De erre a nagyon egyszerű megoldásra nem gondoltam. A mellvéden látható mintegy 20 további „héber“ felirat megfejtése most már gyerekjáték volt. Egyszerűen elolvastam az alatta levő magyar szót és kijött belőle a héber szó. De fordítva is lehet. Elolvasni a héber szót és kijön belőle az alatta levő magyar szó, pl. leányárvaház, szeretetház, nyugdíj, aggok háza stb. Erre aztán hangosan felkacagtam, ami egyáltalán nem illett sem kádismondó hangulatomhoz, sem a hely méltóságához. De nem tehetek róla, a héberbetűs magyar szavakból kiáradó komikum ellenállhatatlanul csiklandozta nevető idegeimet. Hiszen magától érthető, hogy az almemoron héberül is meg kell nevezni azokat a jótékony-célú intézményeket, melyek javára a Tórához felhívott „snoderolni“ kíván. Hátha éppen külföldi hittestvér, aki nem tud magyarul, tehát elolvassa a héber feliratot és már tájékozva van. Szegény külföldi, ha ide vetődik a Rombach-templomba, törheti rajta a fejét, mit jelent ez a „héber“ szó: **אָרְוָה**

Tisztelettel indítványozom a héberbetűs magyar szavak sürgős kicserélését. Hiszen mindezekre héber szó is akad. Pl. *Fiárvaház*: *Bész jeszomim lineorim*, *leányárvaház* ugyanaz: *lönáárosz*, *Szeretetház*: *Bész gemilasz cheszed*, *Aggokháza*: *Bész zekénim* stb. A hosszú kifejezést a szokásos rövidítéssel lehet használni. Ezt aztán megérti minden külföldi. Mert a magyarul tudóknak nem héberbetűs magyar felirat kell, hanem valóságos hébernyelvű felirat. Nem igaz?
Dr. Fuchs Jenő (Mátészalka)

Adriatica Tengerhajózási Rt.

hetenkénti járatai

Triesztből és Genovából
**Egyiptomba,
Palesztinába,
Rhodosba, Görög-
és Törökországba,**
hetenként kétszeri járatok
**Ragusába és a Dal-
mát tengerpartra.**

Felvilágosítás és prospektus kapható:

Adriatica Tengerhajózási Rt.

**Budapest, VII., Thököly-út 2, IV., Váci
ucca 4. és az összes utazási irodákban.**

HÁZASSÁG

Vig Aladár, az aradi Fischer E. cég beltagja és *Havas Márta*, dr. Havas Aladár ügyvéd leánya (Alesd) házasságot kötöttek.

Fried Miklós (Oradea) és *Hirschler Klári* (Arad) házasságot kötöttek.

Kahán Sári és *Moskovitz Jenő*, Mukacevo, 1937 december 5-én Koscicén házasságot kötöttek.

Palotai Erzsi és *Komlós Aladár* házasságot kötöttek. (Minden külön értesítés helyett.)

Klein Boriska és *Török Ede* (Eger) december 26-án Budapesten házasságot kötöttek.

Jungreis Melitta, Jungreis nádudvari főrabbi leányát eljegyezte *Fried Mór* rabbijelölt Szombathelyről.

Schiffer Olga (Alsókubin) és *Rauchwerger Jenő* (Salgótarján) jegyesek. (Minden külön értesítés helyett.)

Friedmann Ágit (Nyiregyháza) eljegyezte *dr. Boros István* rabbi Székesfehérvárról. (Minden külön értesítés helyett.)

EZÜSTLAKODALOM. *Wittenberg Jenő*, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete állatértékesítő osztályának vezetője és neje e hónap 11-én ünnepelték meg Baján 25 éves házassági évfordulójukat, mely alkalommal rokonok, tisztelők és barátok serege kereste fel az ünneplő párt jókívánságaival.

HÖLGYEIM!

LE A KÖTŐTŰVEL!

Itt a XX. század szenzációja, a szab.

„RAPID“ kézikötőkészülék.

Munkája kézimunka. Minden kötési minta köthető. Néhány óra alatt köthet magának pullover, blúz vagy ruhát. Kezelése egyszerű. *Ára 25.— P.*

ÁRUFORGALMI K. F. T., V., Erzsébet-tér 4. szám.

Kérje 11. ismertetőt!

HALÁLOZÁS. Nagy részvét mellett kísérték utolsó útjára özv. *Hübsch Vilmosné*, néhai Grádenwitz Simon nagy-hírű horoszlói vallásoktató előadó leányát. Férje, n. *Hübsch Vilmos* vallásos életű talmudista és tanító volt Budapesten. A gyász-szertartást *dr. Fischer Benjámín* rabbi és *Goldstein Jakab* kántor végezték. A temetésen megjelent a hitfelekezeti élet számos előkelősége, a hitközség előljárósága, tisztviselői kara, valamint a hitközség tisztviselői egyesület méltóan volt képviselve. Az elhunytat két fia és leánya gyászolják, kik közül *Hübsch Lipót* a pestujhelyi hitközség elnökhelyettese és *Hübsch Alfréd* a pesti izr. hitközség iktató s. hivatalának igazgatója, az *Ábavász Reim* titkára.

Heisler Mórné, Csapon elhunyt. A jótékonyágáról közismert úriasszonyt nagy részvét mellett temették. Gyászolják férje *Heisler Mór*, fia *Ferenc*, csapi téglagyáros, leánya *Anna* és veje *dr. Neumann Miksa* michalovcei orvos.

Fischer Ármin ny. igazgató elhunyt. Fiatal korától kezdve résztvett a zsidó közéletben. Először a magyar zsidó ifjak szervezésében és később is igen lelkes érdeklődést tanúsított minden zsidóügy iránt.

Dr. Himmler Sándor orvos, az Ipolysági Takarékbank igazgatóságának és végrehajtóbizottságának tagja, volt hitközségi és iskolaszéki elnök, volt betegpénztári főorvos és államvasuti orvosi tanácsadó életének 79-ik, boldog házasságának 51-ik évében december havában elhunyt. Temetése nagy részvét mellett folyt le.

Valódi ezüst szédertálak,
tórafelszerelések, beszumimtartók,
eszrogdobozok, serlegek
dús választékban kaphatók
HEIDEN LEÓ ékszerésznél
Saját üzem. Szombaton zárva. Gyári árak
Budapest, Király-utca 21 * Telefon 1-381-10

Fej, arc vagy nyakborotválásra hölgyeknek
és uraknak
· **legtökéletesebb a Sevilla depilator**
Kiváló új készítmény! * 1 tégely ára P 1.40
Szaküzletekben kapható és a készítőnél
Barbien Vegyipar
Budapest, VI, Király-utca 30 Telefon 11-95-64

A kitűnő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben
változatos, finom menü mérsékelt árban, házhoz
szállítva is * Lakodalmakat vállal elsőrendű
kivitelben * Elsőrendű fajborok
Budapest, VI., Révay-utca 4/B
Telefon 1-238-43

SIRKŐVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragó-moste-
rek sirkőraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c
Dob u. sarok Szombat és ünnepnap zárva Tel. 1-349-95
RENDKÍVÜLI OLCSÓ ÁRAK!

Felelős szerkesztő és kiadó: DR PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vadász-utca 11.

Hungária Hírlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Schmidek Géza.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

A PÉCSI TALMUD TÓRA EGYLETBEN *dr. Halpert* Salamon tapolcai főrabbi a „Zsidó gondolat útja” címen tartott a problémát minden oldalról megvilágító, nagyhatású előadást. Értekezéséért *dr. Wallenstein* Zoltán pécsi főrabbi tolmácsolta a hallgatóság meleg köszönetét.

NÉMET, FRANCIA és zongoratanításhoz Csehszlovákiába idősebb hölgy kerestetik. Leveleket „2 gyermek” jelígre a kiadóhivatal továbbítja.

HELYREIGAZÍTÁS

Donáth Gyula professzor annak a közlésére kér bennünket, hogy a Pro Palesztina szövetségben legutóbb tartott felszólalásában véletlenségből a Palesztinát elfoglaló zsidó légióval kapcsolatban *Trumpeldort* említette *Jabotinsky* helyett, *Trumpeldor* csak 1920 végén érkezett Palesztinába, míg *Jabotinsky* teremtette meg a zsidó légiót és annak tisztjeként személyesen harcolt.

Művészi
kivitelű **siremlékek**

Löwy-nél Budán

II., Fő-utca 79. Telefon: 1-515-81
Fiókküzet és telep III., Bécsi-ut

A régi zsidó temetővel szemben.
A trolleybusz indulási állomásától 2 percrenyire

Mindent megtalál nyolc házban levő
raktárainkban
Használt és új

iroda
lakás
antik **BUTOR** vétel
eladás
csere
kölcsonzés

Csillárok, műtárgyak * Perzsa-torontáli szőnyegek
Kombinált szobakülönlegességek
Áruházi rendszer

UNIVERSAL VII, Wesselényi-u. 8.
Telefon: 137-842 135-869.